

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

**INFORMATIVNÍ ZPRAVODAJ
ČESKÝCH JAZYKOVĚDCŮ**

roč. XXXVII – 2000

č. 1 a 2

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

**Informativní
zpravodaj českých jazykovědců**

roč. XXXVII - 2000

č. 1 a 2

ISSN 1212 - 5326

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky

Redakční rada :

Jan Kořenský (hlavní redaktor)

Jana Hoffmannová (zástupkyně hlavního redaktora)

Alena Vrbová (výkonná redaktorka)

Adolf Erhart, Ján Horecký, Jiří Nekvapil, Pavel Novák, Zdeněk Starý

Adresa redakce a administrace:

Ústav pro jazyk český AV ČR, Letenská 4, 118 51 Praha 1

(k rukám prof. J. Kořenského)

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 583/1993 ze dne 13.4.1993.

Příspěvky laskavě zasilejte na disketě 3.5", 1,44 MB ve formátu textového editoru MS Word; disketu redakce vrátí. Přiložte text příspěvku v jednom vyhotovení, vytištěný v normalizované úpravě.

A. Kulczycká: K otázce adekvátnosti překladu 4

Z jazykovědných pracovišť

S. Čmejrková: Zpráva o činnosti JS ČR za rok 1999 20

Přehled přednášek JS v roce 1999 23

Nové publikace

K. Šebesta: M. Čechová: Komunikační a slohová výchova 27

I. Dobrotová: Slovník lingvistických termínů pro filology 31

Diskuse

J. Kořenský: O co jde? 34

Kronika

S. Čmejrková: Jubileum prof. PhDr. Fr. Daneše, DrSc. 39

V. Petkevič: K jubileu prof. Fr. Čermáka 44

Fr. Čermák: Josef Filipec slaví 85 let 49

E. Hajičová: Stříbrná medaile UK pro J. Benjamise 52

Z. Tichá: Jazyk a kultura 55

J. Zeman: Mezinárodní konference o humoru a jeho stylech 59

L. Janovae: IX. kelokvium mladých jazykovedcov 62

K otázce adekvátnosti překladu

Alena Kulczycká

U odborné literatury je otázka adekvátnosti překladu jasným kritériem. Jak je tomu ale u poezie? Posudme tuto otázku na příkladu jednoho z nejčastěji překládaných německy píšících básníků - na příkladu Christiana Morgensterna.

Christian Morgenstern dosáhl velkého úspěchu pro svou hravou poetiku, neresppektující žádné přírodní zákony, zneužívající gramatickou strukturu němčiny a provokující nevšedními obrazy. Jeho obliba překročila hranice německy mluvících zemí díky mnoha neúnavným překladatelům, kteří tu s větším, tu s menším úspěchem převáděli jeho žerty do svých mateřštin.

Žádný text a tím méně umělecký nelze ovšem převést do jiného jazyka kompletně, aniž by došlo k nějakým posunům, a je tedy otázkou, nakolik může přeložená poezie suplovat originál, a tedy do jaké míry lze vůbec vytvořit adekvátní překlad.

U básní nejsou zpravidla faktické informace tím nejpodstatnějším a důležitá je zde i forma. V každé básni je několik estetických rovin a záleží na překladateli, kterou z nich považuje za nejpodstatnější a kterou se pokusí zachovat, neboť převést všechny v nerozmělněné formě je nemožné. Adekvátnost překladu ovšem závisí právě na míře zachování informací jak estetických, tak faktických.

Pokud se překladatel soustředí na co nejpřesnější zprostředkování obsahu, riskuje tím, že svůj překlad ochudí o poetičnost originálu, neboť rytmická a zvuková stránka jsou neméně důležité.

Překladatel v podstatě báseň interpretuje a svou interpretaci podává formou básně. Nemůžeme tedy překlad a originál považovat za rovnocenné ekvivalenty. Zatímco originál existuje pouze jeden jediný, definitivní a neměnný, počet překladů se může blížit nekonečnu. Překlad na rozdíl od originálu zastarává, a tak může překladatel v určitém časovém rozsahu vytvořit i několik verzí zaměřených na různé roviny. Jedno dílo může být přeloženo všemi překladateli a pravděpodobnost, že by jejich verze byly stejné, je téměř nulová.

Rovněž překládání je tedy tvůrčí práce. A jako tvůrce zachází překladatel s původním materiálem - ubírá a přidává, přehodnocuje a přesazuje.

Jiří Levý tvrdí, že kouzlo básně není závislé jen na obrazci metrickém a na sledu rýmů, nejpodstatnější je pro něj sled hlásek uprostřed jednotlivých veršů a dechové pauzy.¹ Tyto účinky však vyrostly z ducha určitého jazyka a do jiného bez újmy anebo aspoň beze změny transponovány být nemohou. Když tedy báseň pozbude své hudebnosti, tj. svého nejdůležitějšího znaku, ptá se Jiří Levý, zda není lepší nechat ji nepřeloženou. Když se pak podaří zachovat její hudbu, leč na úkor obsahu, pochybuje, zda se potom vůbec jedná o překlad.

Pro překladatele Morgensternova díla je ale priorita jasná. Je a priori nutné zachovat podstatu melodičnosti a pointu, na které je každá báseň založená. Morgensternovy pointy jsou tvořeny zpravidla jazykovými hříčkami. Panuje všeobecně pověra, že jazykové hříčky překládat nelze. Jde o to, co jsme ještě ochotni jako překlad akceptovat, a co ne, v zásadě však je přeložitelné všechno. U jazykových hříček je třeba odhalit princip, na kterém je ta která hříčka založena, a nahradit ji hříčkou jazyka cílového, založenou na obdobném principu, přičemž se sémantický význam cílové hříčky může od hříčky originální lišit, jde-li o hříčku čistě jazykovou. Není-li pointa pouze jazykovou hříčkou, pak je nutno ji zachovat co nejměněji. Je ovšem potřeba uvědomit si, že absolutní jazykové hříčky neexistují, protože jsou složeny z jazykových znaků a priori obsahujících mimojazykové konotace. Hříčka však nemusí být přímo spjata se slovním obsahem básně - je tedy možné měnit výrazy, aniž by tím bylo výsledné přetřansformování ochuzeno a překlad mohl být označen jako „adekvátní“?

Podívejme se na překlady básně *Das aestetische Wiesel* a porovnejme je s originálem:

Das aestetische Wiesel

Ein Wiesel

saß auf einem Kiesel

inmitten Bachgeriesel.

¹ Levý, Jiří: *České teorie překladu II*. Praha 1996, str. 135

Wißt ihr,

weshalb?

Das Mondkalb

verriet es mir

im stillen :

Das raffinier-

te Tier

tat's um des Reimes willen.

Doslovný překlad by zněl: Lasička seděla na křemenu uprostřed zurčení potoka. Víte proč? /Blázen, hlupák, nebo tele s vrozenou tělesnou vadou/ mi to v tichosti prozradil. To rafinované zvíře to dělalo kvůli rýmu.

Lasička tedy seděla v potoce kvůli rýmu. Co se skrývá za tímto podivným počínáním jinak tak racionálního zvířete? Nahradíme-li objekty a subjekty proměnnými, zjistíme, že X bylo v místě M, za okolností O. Proč? Y prozradilo lyrickému subjektu způsobem Z, že rafinované X to činilo za účelem U. Přičemž místo M není obvyklé místo, kde by se X vyskytovalo, stejně jako činnost Č₁, které se X oddává. Zato okolnost O je pro místo M možná, ne však typická. Y je vlastně souloví (m+k), které má ale jinou sémantickou hodnotu, než by mělo pouhé m + k. Způsob Z je pro Y jediný možný, zároveň je však vzhledem k reálné podstatě činnosti Č₂ nesmyslný, což platí i o účelu U.

Toto je tedy vnější logicko-formální model básně. Aby nebyla otázka adekvátnosti zcela opominuta, měl by zůstat zachován u všech verzí, ať už překladatel Das aestetische Wiesel interpretuje jakkoli.

Za proměnné je tedy možno dosazovat jiná jména v závislosti na rýmu a metru. Z tohoto hlediska je závislost srozumitelnější - rýmové schéma převodu by mělo odpovídat schématu originálnímu, tedy: AAA BC CBD EED. Všechny rýmy jsou štěpné, překladatel by se tedy měl snažit rovněž o štěpné rýmy nebo jejich

nahrazení možným ekvivalentem v daném jazyce. Klíčové jsou rýmy AAA, tedy X, M a O se musí rýmovat, neboť to je vlastně to jediné, co je spojuje. Důležité jsou rovněž rýmy EE, protože se jedná o malou pointu, dokreslující a zviditelňující pointu hlavní, v posledním verši, DD je tedy rovněž neoddiskutovatelně nutný rým. Ostatní rýmy mohou být nahrazeny asonancí, neboť na nich už neleží podstatné části celkové výpovědní hodnoty básně.

Metricky vypadá originál takto:

U-U	-U	U-U	U-/U-
-U/-U/-U	U-	U-/U-	U-
U-U/-U/-U		U-U	-UU/-U/-U

Báseň je psána v sylabotonicém systému s nologaedickým metrem, střídá se trochej s jambem, anapestem a daktylem.

Jamb je pro němčinu přirozený, neboť má slovní přízvuk na první slabice kmene, předpony tedy mohou být buď přízvučné nebo nepřízvučné, jednoslabičné předložky a členy jsou na rozdíl od češtiny nepřízvučné. Není proto nutné překládat německý jamb jambem, zvláště uvážíme-li, že existence českého jambu je sporná - není-li totiž tvořen jednoslabičnými slovy, jedná se o trochej s předdrážkou. Anapest je v češtině ještě neobvyklejší než jamb, nechceme-li tvrdit, že neexistuje vůbec, a pokoušet se jej vytvářet by byla snaha celkem zbytečná. Při překladu jde o zachování melodičnosti a tuto melodičnost nemůže český čtenář vnímat na základě německé nebo jiné metricky, protože co tam působí přirozeně, v češtině působit přirozeně nebude. Nemůžeme překládat jamb jambem a anapest anapestem, protože by překlad ztratil dynamičnost a působil by uměle.

Je tedy žádoucí, aby bylo metrum, přirozené pro výchozí jazyk, nahrazeno metrem přirozeným pro jazyk cílový. Tato báseň by tedy měla být přeložena nologaedickým daktylotrochejem.

K rozboru nám poslouží 13 českých překladů :

Překl. č. 1

Jindřich Hořejší
ESTETICKÁ KUNA

Sotva objeví se luna,
čihá u potoka kuna,
napiatá jsouc jako struna.

Víte proč? A je to k víře?
Refinované to zvíře
(jak mi jednou, majíc rýmu,
řekla Luna v dobré míře)
dělá to vše k vůli rýmu.

Překl. č. 2

Egon Bondy I.
ESTETICKÁ LASICE

Sedící
v podivné posici
zřím u potoka lasici

Víte již
proč?

Půlnoční myš
řekla mi to
v stínu:

Zvíře rafinova-
né to znova
dělá všechno kvůli rýmu.

Překl. č. 3

Egon Bondy II.
ESTETICKÁ LASICE

Lasici
v podivné posici
zřím u potoka sedící

Víte-li
proč?

To sdělí
mi Potratak
v stínu:

Ta vykutá-
lená filuta
dělá to vše kvůli rýmu.

Překl. č. 4

Zbyněk Sekal
ESTETICKÝ KONIPÁSEK

Konipásek
usedl na oblásek
a okusoval klásek

Víte proč
tohle celé?

Měsíční tele
řeklo mi: Oč,
že to vím?

Onen vychyt-
ralý prevít
sedá tam, aby měl rým.

Překl. č. 5

Josef Hiršal
ESTETICKÁ LASIČKA

Lasička
seděla malička
na kraji lesička.

Máte vy
k tomu klíček?

Mně měsíček
tajemství
sdělil v šprýmu:

Ten přehumor-
ný tvor
tak činil kvůli rýmu.

Překl. č. 6

Rudolf Havel
ESTETICKÁ LASIČKA

Lasička
seděla malička
v kamení rybníčka.

Víte-li
pročpak?

Měsíc hlupák

úcel hry
prozradil mi nyní:

Ta malá šprý-
mařka prý
to kvůli rýmu činí.

Překl. č. 7

Martin Ryšavý
ESTETICKÁ LASICE

Lasice
seděla si, a sice
na kameni v rybníce.

Co je ukryto
v tomhle za háček?

Lunáček
prozradil mi to
jednou tiše na ni:

Ta rafinovaná la-
sice to vše dělala
kvůli rýmování.

Překl. č. 8

Petr Komers I.
KRASOMILNÁ LASIČKA

Lasička
nastavuje lička
paprskům sluníčka.

Proč? mám vám
povědět?

Všeptal skřet
nakonec
důvody mi:

Ten umělec-
ký čtvernožec
chtěl naplnit tím rýmy.

Překl. č. 9
Petr Komers II.
VKUSNÁ LASIČKA

Lasička
šťavnatého masička
použrávala ze sýčka.

Zní Vám to
tajemně?

Skřítek mně
zakrátko
vše zjasnil slovem sporným.

Je nutno mít rád ko-
mické to zvířátko:
Prý činilo tak pouze pro rým.

Překl. č. 10
Petr Quitt
JEMNOCITNÁ KOLČAVA

Jedna malá kolčava
na kameni sedává
v říčce zvané Mumlava.

Zdalipak vy víte,
proč sem chodí zas a znova?

Pošeptal mi skřítek,
zmetek rodu Permonova:
„To pan Balvan, s ním tu je!

Rafinava-
ná kolčava
prý mu rýmuje.“

Překl. č. 11
Robert Lubena
ESTETICKÁ KOLČAVA

Kolčavu
viděl jsem u splavu-
sedla si na hlavu.

Víte snad víc?

Mně Půlměsíc
řekl vše
(slovy svými):

Ta vyčůra-
ná nestvůra
si pohrává s rýmy.

Překl. č. 12
Marta Paduchová
ESTETICKÁ SOVICE

Sovice
přelétla z police
na víko truhlice

Chcete o tom
vědět víc?
Jeden pes
do pece vlez'
pro nebozez.

To půlměsíc
mi šeptal potom
stínem
A víte
proč?

Rafinova-
ná sova
si zahrávala s rýmem.
Červotoč,
můj přítel
tíše hovoří:

Překl. č. 13
Alena Kulczycká
ESTETICKÝ PES
To výře-
čné zvíře
tak rýmy tvoří.

Následující tabulka registruje odchylky od originální verze po stránce jak
formální, tak obsahové :

SROVNÁVACÍ TABULKA I.

č.verše	rým	počet slabik	lexikálně - sémantické rozdíly
1	1 - 8		1 - kuna, 4 - konipásek
	4 - 4		10 - kolčava, 11 - kolčava
	10 - 7		12 - sovice, 13 - pes
2	1 - 8, 4 - 7		4 - oblásek, 10 - kámen
	9 - 7, 10 - 7		1,2,3,5,6,8
	13 - 4		9,11,12,13 - <i>chybí</i>

- 3 1 - 8, 2 - 8, 3 - 8 1,2,3 - u potoka, 5 - lesiček
5 - 6, 6 - 6, 8 - 6 6 - kamení rybníčka
9 - 8, 11 - 6, 7 - rybníček, 11 - splav
12 - 6, 13 - 4 8 - říčka Mumlava
- 4 11-0 1 - 8, 2 - 3, 3 - 3
5 - 3, 6 - 3, 7 - 5
8 - 3, 9 - 3, 10 - 8
11 - 0, 12 - 3, 13 - 1
- 5 1-B 1 - 8, 3 - 1, 2 - 1,
11-B 5 - 4, 11 - 4, 7 - 5,
8 - 3, 9 - 3, 10 - 8,
12 - 3, 13 - 1, 4 - 4
- 6 1 - C, 3 - B, 1 - 8, 2 - 4, 4 - 5 1 - Luna, 3 - Potratek, 5 - Měsíček
4 - B, 11 - C 5 - 4, 6 - 4, 10 - 6 4 - Měsíční tele, 11, 12 - Půlměsíc
10 - c (ason.) 11 - 4, 12 - 4 6 - Měsíc hlupák, 10 - zmetek
rodu Permonova
- 7 1 - B, 3 - D 1 - 8, 5 - 3, 6 - 3 12 - šeptal, 8 - všeptal, 10 - pošeptal
4 - D, 8 - D 7 - 5, 8 - 3, 9 - 3 2 - řekla, 3 - sdělí, 11 - řekl,
11 - D, 6 - b 10 - 8, 11 - 5 9 - zjasnil, 1 - řekla, 13 - hovoří
9 - b, 13 - (use - 12 - 5, 13 - 3
knutý rým)
- 8 1 - C, 3 - E 1 - 8, 2 - 2, 3 - 1 2,3 - v stínu
4 - E, 8 - E 5 - 4, 6 - 6, 7 - 6 12 - stínem

- 8 - 4, 9 - 7, 10 - 7
11 - 4, 12 - 2, 13 - 5
- 9 1 - 0, 3 - F 1 - 0, 2 - 6, 7 - 7 3 - vykutá-lená Filuta
4 - F, 8 - F 9 - 6, 13 - 3 4 - vychyt-ralý previt
13 - výře-čné zvíře
5 - přehumor-ný tvor
- 10 1 - 0, 3 - F 1 - 0, 2 - 4, 3 - 5
4 - F, 8 - F 4 - 4, 6 - 3, 7 - 7
8 - 4, 9 - 6, 10 - 4
11 - 4, 12 - 3, 13 - 3
- 11 1 - 0, 3 - E 1 - 0, 2 - 8, 3 - 8 7 - kvůli rýmování
4 - F, 8 - E 7 - 6, 9 - 9, 10 - 5 4 - sedá tam, aby měl rým
11 - 6, 13 - 5 8 - chtěl naplnit rýmy
10 - prý mu tam rýmuje
11 - si pohrává s rýmy
12 - si zahrává s rýmem
13 - tak rýmuje

SROVNÁVACÍ TABULKA II.

verš	lexikální interpolace	parafráze
1	1 - čas. urč. (sotva)	4 - jiný subjekt (konipásek)
	10 - přív. (malá)	12 - -/- (sovice)
		13 - -/- (pes)

- 2 1 - specif. (čihá) 8 - jiná č. (nastavuje líčka)
 2,3 - př.u. (v podivné posici) 9 - př. (šťavnatého masička)
 5,6 - př. (maličká) 11 - místo (viděl jsem u splavu)
 7 - č. (a sice) 12 - č. (přelétla z police)
 13 - č. (do pece vlez')
- 3 mimo 10 absence zurčení 1 - stav (napiatá jsou jako struna)
 4 - č. (okusoval klásek)
 8 - č. (nastavuje líčka, paprskům slunička)
 9 - č. (použrávala ze sýčka)
 11 - č. (sedla si na hlavu)
 12 - m. (na víko truhlice)
 13 - účel (pro nebozez)
- 4, 5 2 - čas. urč. (již) 5 - (máte vy k tomu klíček)
 5 - os. zájm. (vy) 7 - (co je ukryto v tomhle za háček)
 10 - os. zájm. (vy) 8 - (mám vám povědět)
 13 - částice (a) 9 - (zní vám to tajemně)
 10 - opis a rozvedení otázky
 (Zdalipak vy víte, proč ...)
 11 - (víte snad víc)
 12 - modalita (chcete o tom vědět víc)
- 6 chybí ostatní konotace 2 - jiný podm. (Půlnoční myš)
 8 - jiný podm. (skřetek)

- 9 - jiný podm. (skřetek)
 10 - jiný podm. (skřetek)
 13 - jiný podm. (červotoč)
- 7 13 - parenthese (můj přítel)
 1 - dopl. (majíc rýmu)
 8 - adv. (nakonec)
 9 - adv. (nakonec)
 10 - parent. (zmetek...)
 11 - adv. (vše)
 12 - čas. urč. (potom)
- 8 1 - dop. (majíc rýmu) 4 - lyr.s. (oč, že to vím)
 6 - čas. urč. (nyní) 5 - adv. (sdělil v šprýmu)
 7 - adv. (jednou) 10 - nový obj. (to pan Balvan, s ním tu je)
 11 - adv. (slovy svými)
- 9,10 2 - adv. (znova) 9 - modal. (je nutno mít rád komické to zvířátko)
 7 - obj. (to vše)
- 11 1,3 - ad. (vše)
 2 - ad. (všechno)
 9 - ad. (prý, pouze)

Některé varianty se odlišují i po stylistické stránce: použitím knižnějších výrazů než odpovídá celkové neutrálnímu rázu originálu - č. 2 a 3 - zřím, č. 5 - šprým, č. 9 - zjasnil slovem sporým, použitím obecně českých výrazů - č. 3 - vykutálená flůta, č. 9 - použrávala, nebo dokonce pro Morgensterna naprosto netypických vulgárních výrazů - č. 4 - převít, č. 11 - vycůraná.

Z tabulky vidíme, že nejproblematičtější bylo dodržet alespoň přibližně počet slabik ve verších. Obecně platí, že české texty bývají až o 1/3 kratší než německé, počet slabik by tedy neměl být větší než u originálu, tedy 43 slabik, 20 přízvuchných. Tento požadavek splňuje pouze překlad č. 13, s 37 slabikami, z toho 15ti přízvuchnými. Příklad č. 5, 8 a 11 nepřevyšují originál o víc než 3 slabiky. Naopak překlady č. 1 a 10 mají 64 a 69 slabik, tedy o 1/3 více. Tento fakt však ještě sám o sobě není pro posouzení kvality překladu rozhodující.

Důležitějším faktorem je rytmus, neoddelitelný od věty a nespočívající v přízvuchích a pomlčkách. Je to základ básně, rozhodující pro její eufonickou strukturu. Jiří Levý říká, že (cit.): *nemá-li se změnit vztah mezi veršem a jeho obsahem, je potřeba vycházet nikoli z formálního schématu, tedy metra, nýbrž právě z této jeho skutečné zvukové realizace v rytmu a tempu.*⁴

Kvůli zachování tohoto vztahu bývají do textu vkládána slova s malou významotvornou složkou, tzv. lexikální vycpávky, štěrkující slovíčka, jak je nazývá Karel Čapek, nejčastěji adverbia, ukazovací zájmena a částice (všechno, vše, prý, nyní, již, a, ...) nebo adjektiva pleonasticky označující vlastnost v substantivu již obsaženou (lasička - deminutivum - maličká).

Nejvíce těchto výrazů nacházíme u překladu č. 1, je totiž na rozdíl od originálu psán v pravidelném metru, logaedickém daktylotrocheji, což se projevilo i na jeho strofické skladbě - jako jediný nezachovává ani originální členění a báseň interpretuje ve dvou strofách, nemůže tedy zachovat ani dělený rým *raffinier-te Tier*.

Příklad č. 10 obsahuje vycpávek rovněž více než ostatní překlady, má i nejvíce slabik. Rytmicky zdaňlé jsou naopak překlady č. 5 Josefa Hiršala, č. 12 Marty Paduchové a snad i překlad č. 13.

Rýmové vzorce odpovídají v klíčových verších originálu. V jiných místech se ovšem objevují odchylky, ve verších 6 a 7 je rým useknutý (víte - skřítek, víte - přítel), nebo pouze asonance (víte-li - účel hry, zní vám to - zakrátko). V překladech 3 a 8 jsou od 6. verše odchylky - BCE FFE a CDE FFE. Příklad č. 1 a 11 nezachovávají počet veršů, nicméně oba důležité rýmy obsahují.

Z hlediska zvukové adekvátnosti je rovněž třeba uvážit celkovou eufonickou organizaci básně, neboť zvláště u Morgensterna hraje značnou roli. Je jisté, že

eufonie překladu musí respektovat rozdíly, které jsou mezi jazyky ve frekvenci jednotlivých hlásek, a tím tedy i v citlivosti pro jejich opakování.

Významové zabarvení určitých zvukosledů je dáno spíš jejich souvislostí se zvukovou podobou určitého slova, jehož některé hlásky nebo hláskové skupiny se v nich opakují, než jejich samotnou akustickou povahou. Eufonie zůstává vždy spjata s rytmem básně, tedy u slabik v přízvuchné poloze vynikne opakovaná hláska nápadněji než u slabik nepřízvuchných. V básni *Das aestetische Wiesel* vidíme, že z dvaceti přízvuchných míst je jedenáct obsazeno samohláskou *i*, nebo *ie* (*Wiesel, Kiesel, Geriesel, inmitten, wißt, verriet, mir, Stillen, raffinier-, Tier, willen*) a čtyři další *i* jsou na nepřízvuchných místech (*inmitten, ihr, im, raffinierte*). Je to jev tak nápadný, že nemůže být při překladu opominut. Protože zvuková analogie mezi originálem a překladem je vždy podmíněna jak svými souvislostmi s jazykovým systémem, tak i estetickými zvyklostmi uplatňujícími se v poezii jazyka, do něhož se překládá, opět tedy není nutné zachovat originální *i*, ale je možno nahradit je samohláskou pro češtinu stejně častou, jakou je například *e* (v překladu č. 13).

Po sémantické stránce jsou největší rozdíly v překladu problematického slova *das Mondkalb*. V Siebenscheinově Německo-českém slovníku pod tímto heslem nalezneme slova hlupák, pitomec. Pro správný překlad je ale potřeba uvědomit si původ tohoto kompozita, neboť nám nabídne další možnosti, jak je přeložit. *Wahrigův* výkladový slovník uvádí, že toto slovo znamená původně tele s nějakou těžší vrozenou vadou, která byla v dřívějších dobách připisována škodlivému vlivu Měsíce.

Překládat tento výraz jako Měsíc či Luna je tedy nedostačující, ani několikrát užitý Půlměsíc není adekvátní. Výraz Měsíční tele je nefunkční kalk, který stejně jako Lunáček nemá žádné konotace. Skřet či skřítek jsou sice znetvořené postavy, neimplikují však hloupost a navíc jsou spíše spojovány s milými pohádkovými bytostmi. Domnívám se, že ani nahrazení slova *Mondkalb* jinou *morgensternovskou* postavou není vhodné, protože kdyby měl na mysli Půlnoční myš, jistě by ji byl použil sám. Adekvátní český překlad zřejmě neexistuje a je tedy lepší parafrázovat tento výraz nějakým jiným, obdobně tvořeným a víceznačným slovem.

Dalším problematickým výrazem, ne ovšem pro svou mnohoznačnost, ale pro svou mnohoslabičnost, je *das Bachgeriesel* - zurčení potoka. Překladatelé se zde rozdělili na ty, kteří zachovávají akustické konotace či alespoň vodu a přírodu, a ty, kteří se omezili na nepravděpodobnost místa, na němž se X nachází. Někteří dokonce nahradili místo pobytu X jeho rozpořením, činností, či jejím účelem.

⁴ Levý, Jiří: *České teorie překladu II*. Praha 1996, str. 132

Proti očekávání není ani spojení im Stillen, v tichosti, překládáno stejně - 3 překladaťel je nahrazují stínem, ovšem pouze v překl. č. 12 ve spojení s Půlměsícem - vrhající snad tento vše vysvětlující stín.

U spojení das raffinier-te Tier zachovali všichni jeho sémantiku. V překladu č. 6 vznikl dokonce vnitřní dělený rým *šprý - mařka prý to kvůli rý - mu činí*.

Dělený rým je zde velice důležitý, upozorňuje čtenáře, že nechte vážnou reflexivní báseň, ale hru se slovy, kde rým je jediným pravidlem, jak vzápětí potvrdí následující pointa. Proto lze eliminování tohoto rozděleného rýmu v 1. překladu považovat za jeho ochuzení. Tier, tedy zvíře, se objevuje pouze u č. 1, 2, 9 a 13, výrazy označující X navzdory struktuře originálu opakují č. 7, 10, 12. Překlady 3, 4 a 6 vyjadřují rafinovanost X jmény filuta, previt a šprýmařka, ostatní si pomohli synonymy slova zvíře - tvor, čtvernožec.

Přesnost interpretace a pochopení umělecké výstavby textu jsou nezbytným předpokladem jeho adekvátního překladu. K tomu je nutná také důkladná znalost autora a schopnost odhadnout, čemu v konkrétních případech přikládá největší význam. Kde je potřeba zachovat a kde je dovoleno přidávat a ubírat. Kdo pochopil Das aestetische Wiesel jako báseň o lasičce, která se chovala podivně na základě své neodbytné touhy vytvořit rým, snažil se zachovat pokud možno co nejvěrněji všechny použité výrazy i na úkor její záměrné stručnosti. Vycházíme-li ovšem z teze, že tato báseň je jakousi parodií děl, která jsou ve své podstatě bez jakékoli sdělné hodnoty a jediným popudem k jejich napsání byla autorova záliba v rýmu a své vlastní poetické obratnosti, pak není důležité zachovat vnější sémantiku a je možné omezit se pouze na zachování její vnitřní formálně - logické výstavby. Překladatel se tím vyhne nesnázím spojeným s překladem obtížných slov, která nejsou nutně zatížena významotvornou hodnotou, a námaha, vynaložená k jejich odpovídajícímu překladu, by byla zbytečně velká a výsledek nejistý.

Má ovšem takový překlad nárok ucházet se o označení „adekvátní“? Nejedná se spíš o „báseň inspirovanou básní v jiném jazyce“?

Každý teoretik překladu vidí tuto hranici jinde; kdybychom chtěli být zcela korektní, museli bychom připustit, že vlastně každý překlad je parafráze - tento rozdíl je zvláště patrný mezi originály a překlady právě u Morgensterna, neboť základem jeho poezie je hra s jazykem, a to s jazykem mateřským, pro překladaťele tedy nikoli s němčinou, ale s češtinou. Nemůžeme proto očekávat, že hříčky německé budou tožné s hříčkami českými.

Jiří Pechar říká, že pojme-li překladaťel báseň příliš svérázně, je jí nutno považovat za parafrázi a je tedy na místě od něj požadovat, aby vysvětlil, jaké je jeho pojetí daného uměleckého díla, které takto uvádí do češtiny, v čem vidí jeho význam atd.³ V takovém případě ovšem překladaťel musí vystoupit z pozadí básně a být zároveň literárním vědcem. Je sice nepopíratelné, že každý nový překlad může odhalit nějaké dosud neobjevené aspekty díla, na druhou stranu je ovšem nutno vzít v potaz, nakolik překladaťel odhaluje aspekty tvorby překládaného autora, a nakolik pouze poukazuje na své vlastní kvality.

Adekvátní překlad by se tedy měl v rámci možnosti co nejméně odchylovat od originálu, především v sémanticky zatížených místech, ale zároveň by měl působit co nejprozířněji. Měl by obsahovat co nejméně „stop“ překladaťelské práce a důsledně zachovávat poetiku originálu.

Typo úvahy by nakonec snad mohly vést ke zjištění, že překládání samo o sobě je vůbec scestná činnost a že každý, kdo chce číst nějakou báseň, musí nejprve ovládnout její jazyk. Budme však upřímní - kdo by nedal přednost poezii přeložené básně před změtí písmen neznámého jazyka?

Literatura:

Morgenstern, Christian: Alle Galgenlieder. Kehl 1993

Morgenstern, Christian: Beránek měsíc. Praha 1969

Morgenstern v Čechách (výbor překladů). Praha 1996

Levý, Jiří: České teorie překladu II. Praha 1996

Pechar, Jiří: Otázky literárního překladu. Praha 1986

Překlad literárního díla (sborník teor. studií). Praha 1970

³ Pechar, Jiří: Otázky literárního překladu, Praha 1986

Z jazykových pracovišť

Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení České republiky za rok 1999

1. Hlavní náplň činnosti vědecké společnosti

Přednášková činnost

Jazykovědné sdružení ČR je sdružením lingvistů všech oborů a zaměření, z pracovišť vysokoškolských i akademických. Přispívá tak k všeobecné informovanosti o stavu výzkumu v jednotlivých oborech i na jednotlivých pracovištích. Jazykovědné sdružení ČR pokračovalo v roce 1999 v plnění projektu Současný stav a směry vývoje českého jazykovědného bádání v bohemistice a obecné lingvistice. Přednášky se konaly jednak v pražském centru, jednak v 9 mimopražských pobočkách (srov. přehled o přednáškové činnosti).

Některé z přednášek byly pořádány v součinnosti s Pražským lingvistickým kroužkem, popř. s Kruhem moderních filologů. Byly to zejména ty, které se konaly u příležitosti významných životních jubileí českých lingvistů. Jazykovědné sdružení podporuje i mezinárodní kontakty české jazykovědy. Součástí programové náplně JS byly v r. 1999 rovněž přednášky zahraničních lingvistů, kteří pobývali v ČR jako hosté jiných institucí nebo na vlastní náklady. Na Valnou hromadu, která se konala 25. listopadu 1999 v Praze, byl k přednášce pozván emeritní člen Univerzity v Lipsku a čestný člen Jazykovědného sdružení prof. Rudolf Růžička, který přednesl referát o Eisnerových překladech z němčiny do češtiny.

Další aktivity

Jazykovědné sdružení se ve stále větší míře zabývá ve spolupráci s MŠMT ČR otázkami výuky češtiny jako mateřského jazyka na českých školách. Ve součinnosti s MŠMT se podílí na recenzním řízení učebnic českého jazyka, které se ucházejí o udělení Doložky MŠMT ČR (zařazení do oficiálního seznamu učebnic pro základní a střední školy). HV JS ČR doporučuje pro každý titul dva recenzenty ze seznamu odborníků navrženého jednotlivými pobočkami JS.

Při posuzování učebnic češtiny se posuzovatelé z řad JS stále častěji zabývají koncepčními otázkami, jaké cíle by si výuka češtiny měla klást na jednotlivých stupních a v jednotlivých ročnících. K této problematice uspořádalo JS ve spolupráci s katedrou bohemistiky FF UP v Olomouci konferenci na téma Výuka mateřského jazyka pro 21. století. Konference se uskutečnila v Olomouci ve dnech 25.5. - 26.5.1999 za přítomnosti zástupců MŠMT ČR a VÚP. Konference se zúčastnilo několik desítek českých lingvistů, kteří diskutovali o aktuálních otázkách výuky češtiny na základní škole. Tyto otázky byly soustředěny k pěti bodům:

1. Které tematické okruhy pro výuku českého jazyka na základní škole považujete za zastaralé?
2. Které výsledky novějších lingvistických popisů češtiny by měly být vtěleny do výuky mateřského jazyka na základní škole?
3. Které v současnosti vyžadované tematické okruhy považujete za příliš podrobné nebo rozsáhlé, které naopak za nedostatečné, resp. zbytečné? Které znalosti a dovednosti zde chybějí?
4. Které požadavky na znalosti a dovednosti žáků považujete za příliš náročné pro daný věkový stupeň, které za nedostatečné?
5. Jaký by měl na základní škole být podíl vyžadovaných gramatických a komunikativních znalostí a dovedností?

Každý z bodů byl uvozen několika referáty. Čtenáři Jazykovědných aktualit měli možnost se s nimi seznámit ve zvláštním čísle Jazykovědných aktualit, roč. 36, 1999. Diskuse se týkala jak zařazení jednotlivých konkrétních jazykových jevů do učiva o češtině, tak - především - obecných otázek proporce znalostí „gramatických“ a komunikačních. Ze zasedání vzešly některé podněty pro úpravu vzdělávacích standardů a programů pro český jazyk na základní škole, zejména pro 5. - 9. ročník. Jejich znění bylo rovněž uveřejněno ve zvláštním čísle JA za rok 1999.

Jednání se účastnili jak lingvisté, kteří jsou sami autory učebnic, tak hlavně lingvisté, kteří mají zkušenost s posuzováním učebnic. (Za organizační přípravu zasedání děkuje Hlavní výbor JS doc. M. Hirschové z katedry bohemistiky FF UP.) Protože byla výměna názorů užitečná, uvažuje JS o tom, že bude v podobných zasedáních pokračovat. Ukázalo se např., že je třeba zajistit zpětnou vazbu mezi posuzovateli a autory učebnic. Konkrétně jde o to, aby připomínky lingvistů byly do

posuzovaných učebnic zapracovány. Této problematice bude věnováno společné zasedání JS a MŠMT v roce 2000.

Publikační činnost

JS vydává interní zpravodaj Jazykovědné aktuality. V tomto zpravodaji najdou čtenáři informace o aktivitách JS v centru i pobočkách, teze přednášek, zprávy o grantových projektech, recenze nejnovějších lingvistických publikací, domácích i zahraničních, diskuse o aktuálních tématech a rozhovory s jazykovědci. V r. 1999 vyšla dvě pravidelná dvojčísla 36. ročníku a číslo mimořádné věnované výsledkům konference o výuce češtiny.

Valná hromada a volba nového Hlavního výboru JS ČR

25. listopadu 1999 se konala v Praze řádná Valná hromada JS. Byl zvolen nový výbor JS ČR, který si pak rozdělil funkce takto: předsedkyně dr. Světlá Čmejrková, CSc., místopředseda prof. dr. Jan Kořenský, DrSc., vědecká tajemnice dr. Jana Hoffmannová, CSc., hospodářka dr. Václava Holubová, doc. dr. Svatava Machová, CSc., dr. Eva Hošnová, CSc. a Mgr. Tomáš Duběda. Účastníci Valné hromady upřímně poděkovali prof. dr. Jarmile Panevové, DrSc. za to, že Jazykovědné sdružení od r. 1990 do r. 1999 vedla a věnovala jeho činnosti tolik odborných sil a osobního zaujetí.

Světlá Čmejrková

Přehled přednášek Jazykovědného sdružení v roce 1999

Praha

1. Karel Pala: Česká lexikální databáze typu WordNet. (11. února 1999)
2. Petr Karlík: Je valenční teorie opravdu u konce? (25. února 1999)
3. Libuše Olivová-Nezbedová: Čeština a pomístní jména. (25. března 1999)
4. Miroslav Komárek: Komunikace versus systém? (22. dubna 1999)
5. Igor Němec: Česká slova odboje. (20. května 1999)
6. Zdeňka Rusínová: Deminutiva jako problém morfopragmatiky a tzv. evaluativní morfologie. (3. června 1999)
7. František Daneš: Jakou řečí mluví věda. Modalizace vědeckého diskurzu. (14. října 1999)
8. Josef Šimandl: Morfologická problematika v jazykové poradně ÚJČ AV ČR. (11. listopadu 1999)
9. Rudolf Růžička: Skrývání podmětu. (Poznámky k Eisnerovým překladům Thomase Manna.) (25. listopadu 1999)
10. Jiří Kraus: Čistota jazyka a kultura jazyka. (9. prosince 1999)

Brno

1. Rudolf Šrámek: Pohled na onomastiku jako na samostatnou vědní disciplínu. (13. ledna 1999)
2. Joanna Korzeniewska-Berczyńska: Neosemantizmy kak element jazykovoj kartiny mira. (24. února 1999)
3. Pavol Šima: Lingvistické a extralingvistické aspekty zmlúv Kyjevskej Rusi. (17. března 1999)
4. Rudolf Zimek: O Rusínech a rusínštině. (31. března 1999)
5. Iva Nebeská: K některým pojmenováním hypotetických procesů v češtině. (21. dubna 1999)
6. Jindřich Toman: Roman Jakobson a Pražská škola. (21. dubna 1999)

7. Miroslav Grepl: Funkce prozodických prostředků ve výstavbě výpovědi. (19. května 1999)
8. Zdenka Rusinová: Deminutiva jako problém morfopragmatiky a tzv. evaluativní morfologie. (2. června 1999)
9. Karel Pala: Česká lexikální databáze typu WordNet. (16. června 1999)
10. Mihály Kocis: Slavjanskije rukopisi v biblioteke Segedskogo universiteta. (22. září 1999)
11. Eva Pallasová: Projekce budoucnosti do jazyka. (Vyjadřování futura v staroslověněštině analytickými prostředky.) (20. října 1999)
12. Helena Flídrová: Skupinová komunikace a její řečový projev. (10. listopadu 1999)
13. Sergej Nikolajevič Zaprudskij: Normy sovremennogo beloruskogo jazyka: stabilnaja nestabilnost'. (1. prosince 1999)
14. Jiří Jiráček: Rusko-anglické analogie na rozdíl od češtiny. (8. prosince 1999)

České Budějovice

1. Marie Čechová: Metody oživující vyučování slohu. (29. ledna 1999)
2. Jiří Marvan: České stupňování. (únor 1999)
3. Jana Hoffmannová: Mluvená komunikace v životě, škole, výzkumu a literatuře. (26. března 1999)
4. Jiří Marvan: Eurolingvistika. (květen 1999)
5. Alexandr Stích: Česká barokní próza dějepisná. (23. listopadu 1999)
6. Karel Flossmann: Cyrilský překlad staroslověnský a jeho základ v Septuagintě. (6. prosince 1999)

Hradec Králové

1. Ludmila Rejmánková: K analýze dialogu v různých komunikativních sférách (se zřetelem k obchodní a podnikatelské sféře). (24. února 1999)

2. Jana Hoffmannová: Institucionální komunikace: její rysy univerzální a specificky české. (1. června 1999)
3. Klement Hartinger: O stereotypch při obchodních jednáních. (1. prosince 1999)

Karviná

1. Ján Horecký: Diskurs jako lingvistický problém. (duben 1999)
2. Milan Jelínek: Stav českého jazyka do konce století a výhledy do budoucna. (říjen 1999)
3. Olga Müllerová: Dialog lékaře a pacienta. (listopad 1999)

Olomouc

1. Aleš Brandner: Problémy kodifikace současné běloruštiny. (3. března 1999)
2. Josef Anderš: Jaký byl vliv češtiny na středověkou ukrajinštinu? (17. března 1999)
3. Jarmila Panevová: Existuje chyba v syntaxi? (14. dubna 1999)
4. Jiří Marvan: Otázka severoslovanského jazykového areálu. (28. dubna 1999)
5. Radoslav Večerka: Základy translologie v Cyrilometodějské škole velkomoravské. (12. května 1999)

Opava

1. Olga Müllerová: Psanost a mluvenost v některých typech českých textů. (13. dubna 1999)
2. Petr Sgall: Sbližování spisovné a obecné češtiny. (26. dubna 1999)
3. Eva Havlová: Etymologické poznámky k botanickým a zoologickým názvům. (10. listopadu 1999)
4. Václav Blažek: Původ číslovek. (24. listopadu 1999)

Ostrava

1. Josef Anderš: Slovenská věta v mezijazykovém srovnávacím plánu. (6. ledna 1999)
2. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka: Současná slavistika. (24. února 1999)
3. František Čermák: Sémiotika lexikonu. (11. března 1999)
4. Jan Šabršula: O asymetrickém fungování jazykového znaku. (6. května 1999)
5. Oldřich Uličný: Hlas svědomí jako mluvní akt. (8. listopadu 1999)
6. Edvard Lotko: Co odhaluje analýza neologismů v současné češtině? (29. listopadu 1999)

Plzeň

1. Marie Majtánová: Český jazyk a česká menšina na Slovensku. (18. května 1999)
2. Lumír Klimeš: Český jazyk na reálném gymnáziu a Filosofické fakultě Karlovy university v letech 1935-1940. (2. prosince 1999)

Ústí nad Labem

1. Renata Blatná: Český národní korpus a jeho využití. (duben 1999)
2. Marie Racková: Jan Hasištejnský z Lobkovic. (květen 1999)
3. Jan Horálek: Lexikální kompozita v kontextu národního obrození. (listopad 1999)

Nové publikace

M. Čechová: Komunikační a slohová výchova.

ISV nakladatelství, Praha 1998. 232 s.

V loňském roce vydalo ISV nakladatelství práci M. Čechové *Komunikační a slohová výchova*. Jde o přepracovanou verzi textu, který vyšel poprvé v polovině osmdesátých let ve Státním pedagogickém nakladatelství pod názvem *Vyučování slohu* a s podtitulem *K teorii slohové výchovy*. Šlo o vůbec první soustavnou monografii pojednávající o slohovém vyučování. Obsáhlými recenzemi ji tehdy přivítali přední českoslovenští stylistikové K. Hausenblas (Nová kniha o vyučování slohu, *Slovo a slovesnost* 47, 1986, č. 4, s. 341-4) a J. Mistrík (Syntetická práce o teorii vyučování slohu, *Naše řeč* 69, 1986, č. 4, s. 208-210) a kniha se stala základní publikací, k níž se didaktikové, učitelé a v neposlední řadě studenti bohemistiky v uplynulém desetiletí obraceli. Jde tedy o knihu našim čtenářům dobře známou; proto se v této recenzi zaměříme především na změny, které nové vydání přináší.

V novém názvu *Komunikační a slohová výchova* se odráží posun, k němuž během posledního desetiletí v jazykovém (a zvl. slohovém) vyučování a jeho teorii došlo a pro nějž je charakteristický přesun důrazu na pěstování a rozvíjení komunikační kompetence žáků jako na hlavní cíl vyučování mateřskému jazyku. Komunikační aspekty vyučování mateřštině se sice dostávaly do zorného pole didaktiky jazyka už v 80. letech, k skutečnému průlomu však došlo až v letech devadesátých, kdy se termín komunikační výchova prosadil poprvé do programových dokumentů - vzdělávacích standardů a některých vzdělávacích programů.

V této souvislosti je třeba připomenout, že M. Čechová už v 80. letech poukazovala na potřebu širšího, komunikačního chápání slohové složky předmětu a že ve své práci *Vyučování slohu* uvažovala i o změně terminologické (uváděla v této souvislosti termíny *vyjadřování*, *komunikování*, *řečová činnost*, *tvorba textů*, *produkce projevů*...), třebaže z důvodů praktických zůstala u označení tradičního. Komunikační pojetí předmětu jí tedy nebylo cizí. Také díky tomu mohla nyní na svůj původní text plynule navázat a své pojetí dále rozvíjet či doplňovat.

Co do členění zachovává si práce původní strukturu. Je rozdělena do pěti kapitol. V první se autorka zabývá propedeutikou komunikačního a slohového vyučování, tedy vymezením pojmů, požadavky kladenými na jazykový projev a sloh a možnostmi a cíli komunikační a slohové výchovy. Text kapitoly neprošel velkými změnami; nově se zde objevuje vymezení některých pojmů spojených s komunikací a také širší a přesnější určení předního úkolu vyučování mateřštině - *pěstovat a rozvíjet schopnost komunikace v jejích rozmanitých podobách* (srov. s dřívějším užším *vypěstováním schopnosti vytvářet funkční jazykový projev*).

V kapitole druhé, nejobsáhlejší, se M. Čechová zabývá slohovou a komunikační výchovou z teoretického hlediska: podává v ní přehledný obraz vývoje slohového vyučování v našich školách od poslední čtvrtiny 18. století a konfrontuje ho s vývojem teoretické stylistiky, rozebírá řečový vývoj dětí a mládeže jako základní předpoklad komunikační a slohové výchovy, analyzuje vzájemný vztah jednotlivých složek předmětu český jazyk (sloh, jazyk, gramatika, pravopis) atd. - jde tedy o kapitolu v mnoha ohledech klíčovou. V jejím zpracování můžeme konstatovat tři změny.

Bylo změněno pořadí některých subkapitol. Na první místo se nyní dostala subkapitola o komunikačním hledisku jako základním principu výuky (v původním vydání tvořila závěr kapitoly) a také subkapitola o funkčních stylech, slohových postupech a útvarech ve stylistice a ve vyučování se posunula z předposledního místa do přednější pozice. Obě změny souvisí s novým důrazem na komunikační aspekt jazykového vyučování; zároveň ovšem přispívají k větší přehlednosti autorčina výkladu. Obsahově se žádná z uvedených subkapitol nemění: pouze k subkapitole úvodní je nově připojena pasáž, v níž se autorka staví proti spojování komunikační výchovy s tendencemi utilitaristickými a s vytlačováním systémového poučení z vyučování mateřštině. To je nepochybně věc závažná, především pro praxi.

Největší změnou je zařazení dvou nových subkapitol: subkapitoly o Jungmannově Slovesnosti ve vývoji české stylistiky a vyučování do části historické (připomeňme v této souvislosti, že o aktuálnosti Jungmannovy práce pro lingvistiku a stylistiku 20. století se zmiňuje ve své Rétorice i J. Kraus) a subkapitoly o frazeologii ve vztahu k mládeži (na závěr celé kapitoly). Subkapitola frazeologická je založena na autorčině vlastním výzkumu a přináší zajímavé podněty pro učitele i badatele v oboru.

Kapitola třetí je tematicky nejrozmanitější a prošla také nejrozsáhlejšími změnami. K původnímu textu zaměřenému na formativní působení slohové výuky

přibyla řada subkapitol zpracovávajících témata nová, velmi podstatná právě pro koncipování komunikační výchovy. Témata těchto nových částí ovšem přesahují rámec vymezený názvem kapitoly (*Formativní stránka komunikační a slohové výchovy*), a to jednak směrem k praktické metodice komunikační a slohové výchovy, jednak směrem k obecnějším otázkám, které se jinak rozebírají spíše v teoretické kapitole druhé.

Spíše metodický charakter mají podle našeho názoru partie věnované vztahu tvořivosti učitelů a tvořivosti žáků (subkapitola 3.1.2). Autorka v této rozsáhlé subkapitole zhodnotila mj. své vlastní zkušenosti s projektovým vyučováním a s dalšími tvořivými metodami komunikační a slohové výchovy - konkrétnost výkladu a jeho blízkost praxi jsou jednou z hlavních předností této nepochybně inspirativní části knihy.

Obecnější povahu mají partie o pohlaví jako faktoru školní komunikace (subkapitola 3.4), opět založené na autorčině vlastním výzkumu v terénu a přinášející přesnější zjištění o dříve opomíjeném, ale v praxi vnímaném a nejednou komentovaném faktoru komunikace učitele s žáky.

Podobně za obecnější (ne pouze s formativním cílem vyučování spojenou) pokládáme problematiku komunikace neverbální jako předmětu komunikační výchovy (subkapitola 3.5) a problematiku výchovy k recepci a porozumění jazykovému projevu (subkapitola 3.6). Komunikační pojetí jazykového a slohového vyučování nepochybně k překročení hranic verbálního kódu vede. Autorka pojednává o neverbální komunikaci především v souvislosti s mluvenými a rukou psanými projevy: omezuje se v zásadě na prostředky paralingvální a zvláště na tzv. řeč těla. Snad by bylo možné upozornit i na potřebu zabývat se sdělováním obrazovým (přínejmenším v kombinaci se sdělením verbálním) a věnovat větší pozornost i grafice tištěných písemností.

Subkapitola o výchově k recepci je založena na funkčním rozlišení recepce (např. čtení orientační, studijní, kritické, estetické). Funkční diferenciací komunikačních činností se jeví jako vhodný nástroj komunikační výchovy vůbec, v dosavadních kurikulárních materiálech se však zatím prosadila jen omezeně (v projektu *Obecná škola a Občanská škola*). Také proto pokládáme její uplatnění v recenzované publikaci za zvláště významné.

Totéž platí o uvedení mediální výchovy jako složky výchovy komunikační a o jejím pojetí (rovněž v subkapitole 3.6). Náš zatím nejrozšířenější vzdělávací program uvádí mediální problematiku převážně v rámci výchovy literární a chápe ji velmi úzce:

publikace M. Čechové přispívá (mohla by přispět) k jejímu pojetí širšímu a modernějšímu. Celkově lze říci, že v rozpracování třetí kapitoly se zřetel ke komunikační výchově uplatňuje nejvýrazněji.

Poslední dvě kapitoly jsou věnovány praktickým otázkám metodickým - pracovním postupům a formám v komunikační a slohové výchově a učebním textům a pomůckám. Také v těchto kapitolách se setkáme s dílčími změnami a úpravami motivovanými potřebou zdůraznit komunikační aspekt výuky - nové nebo nově upravené jsou pasáže o tvořivé dramatique, eseji, mluvních cvičeních, o frazeologii v učebnicích; informace o učebnicích jsou aktualizovány a doplněny o učebnice nové z devadesátých let.

Kromě uvedených podstatnějších zásahů do textu najde v nově vydané práci pozorný čtenář celou škálu drobných změn dílčích:

- některé zmínky o nových jevech nebo pojmech zpracovávaných v posledních letech v teoretické oblasti, ale ve škole zatím příliš nebo vůbec neuplatňované (konverzační maximy, empatie, mlčení jako prostředek komunikace),

- aktualizací doplňky a úpravy, především doplnění odkazů na novější literaturu, úprava dokladového materiálu nebo volba nového apod.,

- početné úpravy stylizační a grafické, směřující k zestručnění textu, jeho větší přehlednosti a čtivosti.

K práci je připojen seznam odborné literatury (doplněný o více než 40 nově uváděných autorů) a jako přílohy seznam vybraných učebnic, cvičebnic a metodických příruček od 50. let, učebních plánů a osnov, dále seznam použitých zkratk a výběrový věcný rejstřík. Pokud jde o seznam učebnic, nelze očekávat (ani si přát) jeho úplnost. Seznam programových dokumentů však jako výběrový uveden není; bylo by tedy žádoucí, aby zahrnoval alespoň oficiálně schválené vzdělávací standardy a programy v úplnosti. Celkově je ovšem text knihy zpracován velmi pečlivě, důkladně, s ohledem na čtenáře; je z něj patrná autorská i učitelská zkušenost prof. Čechové, její zaujetí tématem i důvěrná znalost problematiky. Nová práce o komunikační a slohové výchově proto nepochybně nalezne dobrý ohlas především na vysokých školách připravujících učitele mateřského jazyka a mezi učiteli z praxe, ale může být přínosem i pro ostatní zájemce o problematiku jazykového vyučování.

Karel Šebesta

Slovník lingvistických termínů pro filology

Za posledních deset let vznikla celá řada slovníků různého typu, ať už jde o slovníky jazykové (zejména speciální) nebo encyklopedické. Slovník jako jeden ze zdrojů informací udělal velkou „kariéru“. Dalo by se říci, že některé druhy slovníků (hlavně výkladové) supluji obsáhlejší populárněvědecké příručky. Toto směřování je vedeno snahou o co nejrychlejší přístup ke zkondenzovaným informacím. Umožňuje to specifický charakter a uspořádání slovníkového hesla obsahující relativně přesné, stručné a výstižné definičně vymezené informace a také celková struktura slovníku.

Současné s rozvojem výuky cizích jazyků a změnou politicko-ekonomické a kulturní situace vzrostla potřeba vydávání nových slovníků, jak všeobecných, tak i odborných. Těch prvních vzniká celá řada a potřeby jejich uživatelů jsou z velké části pokryty. Jiná situace je v oblasti slovníků odborných, jejichž produkce není tak četná. Kromě toho většina všeobecných slovníků vzhledem ke svému určení odbornou terminologií neregistruje, a pokud ano, pak pouze v omezené míře. Také proto je potřeba a užitečnost odborných slovníků v dnešním rychle se rozvíjejícím světě neoddiskutovatelná.

Slovník lingvistických termínů pro filology, který v polovině loňského roku vydalo Nakladatelství Univerzity Palackého v Olomouci, je typem odborného jednojazyčného výkladového slovníku. Autor slovníku, Edvard Lotko, je významným bohemistou, polonistou a zkušeným pedagogem. Jeho vědecká činnost je zaměřena na konfrontaci slovanských jazyků, především polštiny a češtiny, dále na českou lexikologii, lexikografii a rétoriku. E. Lotko je autorem mnoha vědeckých publikací věnovaných současnému stavu češtiny i polštiny. Z celé řady uveďme alespoň novější publikace *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi* (1986), *Zrádná slova v polštině a češtině* (1992), *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny* (1997) a *Kapitoly ze současné rétoriky* (1997).

Posuzovaný slovník registruje aktuální lingvistickou terminologii. Je známo, že odborná terminologie je páteří všech vědeckých oborů. Její dobrá znalost, schopnost orientovat se v ní a dovedně s ní zacházet jsou základní podmínky pro zvládnutí dané disciplíny. Terminologie jednotlivých vědních oborů se vytvářely a vznikaly v různých dobách a za různých podmínek, jejich geneze se odrazila v jejich struktuře i v celkové podobě. Zatímco termíny exaktních oborů (terminologie

preskriptivní) jsou přísně definičně vymezeny, termíny např. humanitních oborů (tzv. terminologie pseudopreskriptivní) tvoří systémy, jejichž význam je vymezen dohodou akceptovanou širším společenstvím. Lingvistická terminologie, která je obsahem Lotkova slovníku, patří z převážné části do terminologie pseudopreskriptivní. Lingvistika jako vědní etablovaný obor operuje s termíny jednak ustálenými, ale i s novými (uplatňuje se v ní nadoborovost, interdisciplinárnost). Obecně lze konstatovat, že hlavní vývojové tendence se odrazily ve výběru termínů, které tvoří Lotkův slovníkový korpus.

Hlavním úkolem *Slovníku* je „termíny registrovat, nikoli normalizovat“. Slovník obsahuje především tu odbornou slovní zásobu, která tvoří nezbytný základ pro studenty všech filologických oborů. Skutečnost, že slovník je určen velmi širokému okruhu potenciálních uživatelů, je jednou z jeho mnoha předností. Slovní zásoba registrovaná ve slovníku by měla rozšířit a obohatit aktivní i pasivní slovník studentů, zejména při odborné komunikaci. Přínosem slovníku takového typu je, že bude provázet studenty nejen na počátku seznamování se s touto vědní disciplínou, ale měl by být jejich průvodcem po celou dobu studia.

Slovník obsahuje více než 2000 lingvistických termínů již vžitých, ale také nových i méně známých (připravované druhé vydání slovníku bude obsahovat výrazně více termínů). Vybrané termíny odrážejí současný stav jazykovědy zejména s jejím směřováním k interdisciplinárnosti. Víceslovné názvy jsou řazeny zpravidla tak, že nejdříve jsou uváděny nadřazené komponenty termínů, pak jejich specifikující atributy. Slovník uvádí pouze dílčí a operativní definice termínů, což koresponduje s potřebami jeho uživatelů. Většina termínů je monosémantických, v případě termínů polysémantických jsou jejich jednotlivé významy v hesle odděleny přehledně středníkem. Takové uspořádání a struktura činí slovník velmi přehledným, poskytuje snadnou orientaci v něm a možnost rychlého přístupu k hledaným informacím. U termínů jsou rovněž uváděny jejich synonymní ekvivalenty, registrující běžnou paralelnost domácích a mezinárodních termínů. Projevuje se zde zřetelná převaha termínů mezinárodních (adaptovaných), což koresponduje s obecným trendem projevujícím se u terminologických systémů všech vědních oborů. Za užitečné považují - u složitějších tvarů termínů cizího původu - přiřazení informace o gramatické charakteristice termínu (sklonnosti, nesklonnosti, rodu, často také výslovnosti), což u slovníků podobného typu nebývá pravidlem. Uživatelé se tak dostávají kompletní poučení - od významu termínů až po instrukci k jejich operativnímu

použití. Pravopisná podoba termínů se řídí ortografickou kodifikací z roku 1993 a územ nejnovějších výkladových slovníků.

Prameny bohatého dokladového materiálu, z něhož autor čerpal, tvoří především excerpta z různých odborných lingvistických textů (příruček, slovníků, časopisů a sborníků), např. : *Akademický slovník cizích slov I-II (Praha 1995)*, *R. Brabcová-O. Martincová: Současný český jazyk. Slovník lingvistické terminologie. (Praha 1992)*, *J. Černý: Dějiny lingvistiky (Olomouc 1996)* atd.

Lotkův slovník je velmi zdařilou a potřebnou prací, která jistě významně přispěje k obohacení řady tak velmi žádaných praktických filologických příruček nejen pro studenty. Tak jako jiné vědní disciplíny i lingvistika se neustále rozvíjí a pojmenovává nové jevy. Doufejme, že autor bude i nadále pokračovat v registraci těchto nových přírůstků a že se po čase dočkáme nového, aktualizovaného vydání této zajímavé a potřebné publikace, možná i s cizojazyčnými ekvivalenty termínů.

Iva Dobrotová

Diskuse

O co jde?

V. Schmiedtová publikovala v Jazykovědných aktualitách roč. 36, 1999, č. 3 - 4 stať O co vlastně jde ve sporu o obecnou češtinu? Autorka vyšla z dobře vybraných citátů, které dokumentují a tudíž správně znovu připomínají některé rysy vývoje názorů na postavení spisovné češtiny v rámci celkové funkční diferencovanosti národního jazyka. Citáty ukazují, že tu na jedné straně byly tendence kulturně výchovným působením umocňovat funkční pozici spisovného jazyka v rámci celého spektra „existenčních forem“ národního jazyka, posílit jeho integrativní funkce, jeho výlučnou úlohu ve všech typech intelektuální komunikace, tendence „prosadit“ spisovný jazyk do funkce „koiné“, v tomto případě prostředku každé kultivované komunikace v rámci národního společenství. Na druhé straně nechybělo vědomí funkční vyhraněnosti spisovného jazyka, ani psycho-sociologických rizik jeho didaktického „prosazování“, byla tam i tendence řešit rozpor mezi případnou třídní výlučností spisovného jazyka jako „faktem“ a úsilím učinit z něho faktor celonárodně kulturně integrativní. Právě v tomto kontextu ostatně vznikala potřeba promýšlet všechny stránky demokratizace jazyka.

V posledním desetiletí byl u nás napsán již nemalý počet stránek, z nichž - pokud chceme myšlenky jednotlivých autorů podrobovat spíše konstruktivní syntéze, než samoučelné polemickému vyhrocování různých stanovisek - vyplývá, že:

1. O vztahu spisovných a nespisovných prostředků češtiny je třeba uvažovat především v kontextu typizace komunikačních procesů a vztahů probíhajících v národním a státním společenství. Tento kontext vyžaduje přikládat základní význam lišení psané a mluvené komunikace, ovšem při plném vědomí nesmírné dynamičnosti vztahů mezi těmito dvěma základními typy komunikačních vztahů.
2. Soubory prostředků noremně chápaných a kodifikovaných jako spisovné nepředstavují apriorní, nevyvíjející se soubory prostředků, ale proměňují se v časových, společenských, sociálních dimenzích. Tyto proměny je třeba především zkoumat, každá jakkoli dobře míněná a zacílená kodifikační překotnost je málo účinná a působí spíše negativně.

3. Tyto soubory prostředků jsou spjaty se zcela určitými typy komunikačních procesů a vztahů, v žádném případě vývoj nesměřuje a nikdy nesměřoval (míněno v noremním, nikoli kodifikačním smyslu) k nějaké unifikující komunikační dominanci těchto souborů prostředků v rámci národního jazyka.

4. Při studiu těchto problémů je třeba odlišovat postoje a tvrzení deskriptivní, analytická od postojů a tvrzení deziderativních, intervenčních.

Z 1. - 4. pak vyplývá, že některé otázky v diskusích kladené a řešené, třebaže jsou značně frekventované, mnohdy i konfliktotvorné, nemusejí mít primární důležitost - viděno z hlediska potřeb optimálního vývoje verbální komunikace v našem národním společenství. Může jít o otázky v lepším slova smyslu akademické, někdy není vyloučeno, že to mohou být otázky a odpovědi i poněkud obsedantní.

V kontextu relativní míry důležitosti problémů bych se chtěl věnovat některým tématům již připomenutého článku V. Schmiedtové.

Myslím, že není třeba řešit otázku, zda spisovná čeština je znakem vládnoucí třídy, a tedy ani otázku, která třída je u nás dnes třídou vládnoucí. Důvodů je několik: nejprve tedy mimovědní - jedna z u nás platných právních norem, jak známo, uvažování v podobných pojmech zapovídá. Dále - vývoj naší novodobé společnosti byl takový, že konstituující se po tu dobu spisovný jazyk nemohl být jazykem třídním ani v jednom ze smyslů, který toto spojení má. Nejen že nebyl „komunikačním vlastnictvím“ jediné třídy, ale nelze ani říci, že byl užíván pouze ve prospěch jediné třídy. Pokud bychom chtěli uvažovat o naší současné společnosti v teoretických dimenzích, které by její strukturu definovaly prostřednictvím pojmu tříd a zaváděly by tudíž i pojem vládnoucí třídy, pak by touto vládnoucí třídou u nás rozhodně nebyl onen výčet sociálních skupin, který V. Schmiedtová ve čtvrtém odstavci své stati uvádí, neboť vládnoucí třída rozhodně podle žádné z teorií společnosti takto orientovaných není „kulturní vrstvou společnosti“, ale vrstvou, která disponuje rozhodujícím způsobem ekonomickou a tudíž i skutečnou politickou mocí. Z jakých teorií společnosti autorka vychází, není ovšem snadné zjistit. Druhý a třetí odstavec na s. 44 dává tušit, že je jí blízká jasněji ovšem neurčená teorie elit, přičemž s tímto pojmem v nějakém smyslu identifikuje to, co nazývá střídavě vzdělaneckými vrstvami, či kultivovanými vrstvami.

Není také jasné, co se rozumí tradičním společenským rozvrstvením a co novým společenským rozvrstvením, jestliže jsou tyto pojmy přítomny v sousedství již zmíněného pojmu tříd. Upřesnění by si zasloužily i pojmy jako celosvětová změna

kulturního paradigmatu, nová definovanost kultury apod. Jistě se shodneme, že od časů, kdy se jevilu některým jazykovědcům naléhavé definovat spisovný jazyk vzhledem k pojmu vládnoucí třída, se struktura společenského uspořádání v nejširším smyslu proměnila. O to naléhavější však je jasně konturovat pojmové soustavy, v jejichž rámci tyto proměny sledujeme, a vytvořit si tak podmínky pro odlišení konstant a proměnných dynamiky společenských procesů a vztahů. Shodneme se i v tom, že příčinou společenských proměn u nás – tím spíše pak např. v celoevropském, či dokonce v celosvětovém měřítku – není jen „padesát let vlády komunistické diktatury, kdy byly vzdělanecké vrstvy devastovány“, ale procesy globálnější, složitější a velmi rozporuplné.

Tématem posledního odstavce na s. 44 je jednak apoteóza liberalismu („Jde tedy i o svobodu individua, které má právo mj. i na svůj (vlastní) jazyk bez nebezpečí, že bude opravován těmi „chytřejšími““), jednak otázka vztahů úzus – norma – kodifikace. K prvnímu tématu pouze dodejme, že z hlediska takto pojatého abstraktního extrémně chápaného liberalismu, který je u nás stále některými lidmi považován za synonymum veškeré vrcholné vzdělaneckosti, má individuum právo na vlastní jazyk dokonce do té míry, že by měl být zbaven veškerých rysů intersubjektivit a tedy i „kletby“ být prostředkem komunikace. Nejsem si jist, že by to byl ještě přirozený jazyk v obvyklém smyslu slova. Navíc, jsme-li stoupenci teorie (duchovních, kulturních) elit, neměli bychom jim upírat právo „chytřejších“ nás ostatní opravovat.

Pokud jde o vztah úzus – norma – kodifikace. Teoretické nástroje vytvořila naše jazykovědná tradice nesporně velmi jemné a propracované. Problémy s aplikační stránkou věci nejsou zase tak velké. Musíme jen připustit, že :

1. Nelze trvat na naprosto jednotném spisovném psaném a mluveném jazyce. Zbavíme se tím „dohledu“ relativně stabilní, dostatečně zřetelné soustavy norem psané komunikace nad složitě diferencovanou a velmi dynamickou soustavou norem mluvené kultury a kultivované komunikace. Přehlížení hranic mezi psanou a mluvenou komunikací způsobuje zbytečné konflikty mezi normou a kodifikací mluvené veřejné, oficiální komunikace.
2. Je třeba respektovat skutečnost, že ani psaná, ani mluvená spisovná čeština není a nebude univerzálním komunikačním prostředkem v rámci verbální komunikace probíhající v našem národním společenství. Není tedy třeba kodifikačně napravovat psanou češtinu, aby bylo cokoli - i nespisovně – „řeknutelné“ také „napsatelné“.

Jinak řečeno, není třeba zachraňovat jednotu spisovného jazyka ani tlakem psaného jazyka na mluvený, ale ani tlakem opačným.

Za těchto okolností můžeme souhlasit s tím, že jak kodifikační, tak jazykověkulturní praxe je náročný úkol, jehož teorie, strategie a taktika není nikdy hotová, stále se tvoří a hledá. Ti, kteří se tím zabývají profesionálně, o tom nade vši pochybnost vědí a účinně o tom přemýšlejí.

Druhý odstavec na s. 45 je věnován vztahu deskriptivismu a preskriptivismu. Nejde jen o to, že „...deskripce... je skutečný vědecký přístup k jazyku...“. Pokud bychom ji měli považovat za jedinou vědeckou metodu, bylo by to velmi zlé. Deskripce je jistě nezbytný předstupeň teoretických soudů, přičemž v oblasti studia noremní situace jako předpokladu kodifikačních aktivit to platí dvojnásobně. Pro školskou a jazykověkulturní praxi pouhá deskripce rozhodně nestačí, tam jde o vytváření metodiky funkčního „výcviku“, který bude podřizovat výběr jazykových prostředků schopnosti rozpoznat jejich adekvátnost v jednotlivých typech komunikačních vztahů na ose záměr, cíl, účel – komunikační efekty, tedy ve funkční struktuře komunikační úspěšnosti. Deskripce je tu zase předpokladem, preskripce přilíší silným výrazem. Jde o systematické zdokonalování kompetenčních předpokladů. Tedy o důsledně funkčně pojatou kultivaci těchto předpokladů.

Ke dvěma posledním odstavcům na s. 45 není co dodat, jsou výstižné. Ostatně obecná čeština ochranu nepotřebuje, ohrožena není. Ale ani spisovná čeština v ohrožení není, zvláště když od ní nebudeme chtít funkčně více, než jí náleží, nemusíme ji léčit za každou cenu obecnou češtinou. Tím spíše když nebudeme kodifikaci chápat jako preskripce, ale jako výše zmíněný systém zdokonalování kompetenčních předpokladů se zřetelem k jednotlivým typům veřejné, oficiální, mnohdy i neutrální komunikace. Nepokoušejme se také mechanicky přenášet hodnoty z oblasti krásného písemnictví do ostatních oblastí. To by byla z hlediska funkčního myšlení značná necitlivost. A budme přesní ve vyjadřování: viz věta „Výsledky výzkumu městské mluvy vytvořily předpoklady pro školskou praxi, jak propojit mateřštinu s kodifikací spisovného jazyka...“

Přiznejme si, že nejde o boj pronásledované obecné češtiny se všemocnou a sterilní spisovnou češtinou, nehypostazujeme a nepersonifikujeme řeč, nehrejme si na boj liberalismu s totalitářem tam, kde není. Ostatně na prahu padesátých let byl v oblasti jazyka prózy a dramatu veden boj za obecnou češtinu ze zcela opačných ideologických pozic, než bývá veden dnes. A na prahu devadesátých let jedni sice

lécili spisovnou češtinu návrhy kodifikačních transfúzí prostředků obecně českých do jejího nepružného cévního systému, ale jini ze stejných pozic volali po její archaizaci a aristokratizaci.

A ještě jedna, vlastně formální, poznámka nakonec. Šetíme identifikačními implikacemi typu „...vlivem vlády komunistů, tedy nevzdělanců...“, ať již v tomto nebo jiném lexikálním obsazení. Představa, že bychom v důsledku právě uvedeného lexikálního obsazení této syntaktické struktury museli z řad českého vzdělání exkomunikovat zástupy spisovatelů, básníků, žurnalistů, malířů, sochařů, hudebních skladatelů, architektů i vědců, nám znemožňuje chápat naši duchovní a kulturní historii v její rozporné úplnosti a ztíží nám i chápání naší přítomnosti a budoucnosti.

Ale tady již nejde jen o spisovnou, ani o obecnou češtinu.

Jan Kořenský

Kronika

Pozn. red.: Rubriku Kronika v tomto čísle zahajují slavnostní projevy, které byly na konci loňského a na počátku letošního roku předneseny v JS u příležitosti jubilejních přednášek našich předních jazykovědců.

Jubileum prof. PhDr. Františka Daneše, DrSc.

Jubilejní setkání jsou příležitostí k zamyšlení a zastavení. Jsou také příležitostí k tomu, aby byl pronesen zvláštní *genus dicendi* zvaný *laudatio*. Slychávala jsem, že v literárněvědné společnosti se v šedesátých letech ustálila taková situace, která se každých pět let opakovala, totiž že noblesní *laudatio* na prof. Julia Dolanského pronášel jeho kolega prof. Karel Krejčí a *laudatio* na prof. Krejčího stejně noblesně pronášel prof. Dolanský. Oba byli elegantní řečníci a vrstevníci, a tím bylo dáno i téma tohoto žánru, totiž vzpomínání. Nejsem ani rétor, a nejsem ani tak úplně pamětník. Když přehlížím vědeckou dráhu dnešního oslavence, zdá se mi, že znám střední a současnou část Danešovy cesty, ale nedohlédnou na její počátek. Tu mi nezbývalo, než se opíť o Danešovy vlastní vzpomínky, s nimiž Vás v závěru seznámím.

Střední a současnou část Danešovy cesty znají ovšem všichni přítomní. Je těžké představit si bohemistu, který by nestudoval jeho knihy - *Intonace a věta v současné češtině*, *Větné vzorce v češtině*, pasáže v *Mluvnici češtiny*, *Věta a text* a další práce věnované české fonologii, gramatice a sémantice, textové syntaxi a sociolingvistice, a konečně obecné lingvistice. Protože v tomto roce vyšla řada zasvěcených článků o jubilentově díle, odkazují na ně.¹

¹ M. Komárek, K jubileu Františka Daneše, *Slovo a slovesnost* 60, 156-157.
J. Hoffmannová, Od známého k neznámému, *Časopis pro moderní filologii* 81, 122-123.

J. Kraus, Osmdesátiny Františka Daneše, *Naše řeč* 82, 87-88.

S. Čmejrková, František Daneš's Eightieth Birthday. *Linguistica Pragensia* 9, 1999, 103-106.

Prof. Daneš jakožto vynikající bohemista dosáhl uznání nejen doma, ale stal se uznávaným představitelem české lingvistiky v zahraničí. Každý z nás má nějakou osobní zkušenost s tím, jak Danešova díla ve světové lingvistice žijí. Nedávno jsem na konferenci věnované analýze dialogu vyslechla referát izraelské badatelky, vycházející z Danešovy koncepce tematických posloupností, a vzápětí referát anglického lingvisty vycházející z Danešovy práce o intonaci. Myslím, že to samo o sobě říká hodně a že česká lingvistika má v osobě prof. Daneše velké štěstí.

Má to podle mého soudu několik příčin. V jeho díle nacházejí pokračování klasické myšlenky pražského funkčního strukturalismu. To za prvé. Za druhé je prof. Daneš otevřen neustále novým impulsům lingvistické vědy, a aniž by se jimi nechal snadno unést, promýšlí je v kontextu velmi realisticky a racionálně viděných vlastností konkrétního jazyka a konkrétní jazykové či komunikační situace. Říkám-li racionálně viděných, zahrnuji do toho i fakt, že prof. Daneš je s to racionálně pojmenovat i jevy, k jejichž rozpoznání je nutná velká dávka intuice a zaujetí, jak o tom svědčí např. stať z 90. let *Involvement in language and involvement with language*, nebo nejnovější stať *Extra-logical factors in argumentation*. Ta právě vyšla ve sborníku o dialogu nazvaném *Rhetoric and Argumentation* (Niemeyer 1999) a v jiném sborníku téhož nakladatele *Dialogue Analysis and Mass Media* (Niemeyer 1999) najdeme další Danešův článek *Intonation and related vocal phenomena in mass-media debates*. Východiskem Danešových soudů je jazyková empirie a tak se také stává, že mu proměňující se jazyková zkušenost poskytuje stále nové podněty pro lingvistickou práci.

Připomněla bych, že za posledních pět let, která uplynula od minulého jubilea, kdy jsme o Danešově díle na tomto fóru hovořili, vyšly knižky *Český jazyk na přelomu tisíciletí* (Praha 1996), *Čeština, jak ji znáte i neznáte* (Praha 1997) a knižka o normách vědeckého vyjadřování s názvem *Jak napsat odborný text* (Praha 1999). V žádném případě to není málo. Prof. Daneš tyto projekty inicioval a má na všech třech knihách zásadní autorský podíl. Dále napsal řadu statí, z nichž některé se zabývají tématem, jemuž je věnována i jeho jubilejní přednáška v Jazykovědném sdružení.

Důvodů, proč má prof. Daneš k tématu vědeckého a odborného stylu, nebo - jak dnes říkáme - vědeckého diskurzu co říci, je mnoho. Je k tomu nadmíru povolán. Vždyť po celý život vědou žije, vědu především tvoří a píše, ale také ji studuje a reflektuje. A to nejen vědu lingvistickou. Komu neušlo, že F. Daneš po mnoho let pracoval jako jazykový poradce časopisu *Vesmír*, ten ví, že po desetiletí pozoroval, analyzoval a komentoval jazyk nejrůznějších vědních oborů. A kolik statí přečetl jako

redaktor *Slova a slovesnosti*, kolik vědeckých prací oponoval. Vědu nejen píše, ale také ji pronáší. Takřka každý, kdo přednese na tomto fóru svůj referát, bývá v diskusi konfrontován s názory jubilantovými. Za to mu také patří dík.

Pokud se prof. Daneš zabýval jazykem vědy, všiml si nejen stránky lexikální, morfológické a syntaktické, ale analyzoval také textové kategorie jako tematická výstavba a koherence, nebo třeba přesnost, konkrétnost a zhuštěnost vyjadřování. Nově se obrací stále častěji k sociolingvistickým aspektům jazyka vědy, k tomu, jak vzniká a jakou podobu má vědecký diskurz, jak spolu vědci komunikují, jak souhlasně či odmítavě se spolu domlouvají, jaký modus svého zásahu do vědeckého diskurzu volí. O tom ostatně bude jeho dnešní přednáška nazvaná *Jakou řečí mluví věda: modalizace vědeckého diskurzu*.

Pokud mohu v úvodu k jeho přednášce něčím přispět, pak něčím, co jsem zmínila na počátku: je to vzpomínka na dobu, a také způsob, nebo modus, jímž prof. Daneš do diskurzu české lingvistiky vstupoval. Zdá se mi to zajímavé i poučné. Děkuji prof. Danešovi, že mi dovoli citovat jeho vzpomínky.

„Když nacisté zavřeli na jaře 1939 vysoké školy (byl jsem v třetím semestru), pracoval jsem v totálním nasazení. Protože jsem byl profesorem Trnkou a Mathesiem infikován strukturalismem, tak jsem po práci studoval příslušnou literaturu (vypíjčoval jsem si ji v Praze a vozil domů do Buštěhradu). Četl jsem samozřejmě i *Slovo a slovesnost*. Tam jsem narazil (v 8. ročníku) na jeden Trnkův článek, ve kterém říkal, že si nedovede vysvětlit, proč by psané dlouhé í po d, t, n v cizích slovech svádělo k měkké výslovnosti. Napadlo mě vysvětlení a svůj nápad navazující na uctívaného učitele jsem sepsal a poslal redaktorovi Havránkovi (kterého jsem ovšem vůbec neznal), s žádostí o posouzení. Odpověď přišla dost brzy na korespondenčním lístku s ujištěním, které mě moc potěšilo, že můj výklad je zdařilý a bude otištěn. To se také stalo, ovšem až po válce, r. 1948, neboť za války *Slovo a slovesnost* nevycházelo. A tak jsem se ve *Slově a slovesnosti* etabloval. Hned v dalším ročníku jsem publikoval recenzi či lépe kritiku Hálova Úvodu do fonetiky. Jakožto horlivý prozelyta či lépe řečeno zelóta strukturalismu jsem tuto knihu napadl velmi ostře (ač jsem jako student se zájmem a s prospěchem poslouchal Hálovy přednášky). A tak jsem šel na Hálu zoztra, tvář netvář (jak to ostatně odpovídá mladické nezkušenosti a tak trochu i mé nátuře).“ Tady Daneš pro dokreslení cituje pár vět ze své recenze: „Hálovu knihu jsme brali se zájmem do ruky; doufali jsme, že zaplní citelnou mezeru v naší odborné literatuře. Musíme však s lítostí konstatovat - nezaplní ji tak, jak by bylo třeba a jak

jsme právem mohli očekávat. Nejen že Hálově práci lze vytknout větší počet drobnějších nepřesností, neúplností a podobně, nýbrž je též nutno říci, že nelze souhlasit s jejím základním pojetím a že není dost pečlivá ve zpracování". Prof. Hála se na mě za to pochopitelně zlobil. Ale za několik let, když byla zřízena Fonetická laboratoř pod jeho vedením, pozval mne, jako tehdejšího vědeckého tajemníka Ústavu, a svým pevným hlasem mi řekl: „Když teď budeme muset spolupracovat, měli bychom si mezi sebou udělat jasno". Já jsem se mu omluvil, on to přijal a dodal, že mě tehdy mohla redakce trochu usměrnit. A měl pravdu, ale asi se to redakci hodilo, resp. Havránek dovedl být před válkou ostrým kritikem a znepřátelil si tak přinejmenším Weingarta a Hallera."

A ještě jedna Danešova vzpomínka, tentokrát na téma Jak jsem se dostal do ÚJČ.

„Když jsem dělal státnici, dostal jsem za zkušebního komisaře prof. Havránka, který právě přišel do Prahy z Brna a šla o něm přísná pověst. Tady ho studenti neznali, a pokud nebyli anglisti, o strukturalismu prakticky nic nevěděli. A tak písemné otázky, které jsme ke zkoušce od Havránka dostali, mé kolegy zdělaly. Vzpomínám si, jak se jedna kolegyně rozplakala. Já dostal otázku Funkční diferenciaci češtiny a zajásal jsem, neboť jsem si před krátkým časem prostudoval v ČMF poslední verzi Havránkova pojetí. Tož to Havránka potěšilo, že nějaký pražský bohemista něco strukturalistického znal. A když jsem se po ukončení studia ucházel o přijetí do ÚJČ, tehdejší ředitel Ziskal si mne u Havránka ověřoval a dozvěděl se, že mě má rozhodně přijmout, protože jsem strukturalista. V Ústavu tehdy byli většinou Havránkovi žáci z Brna. Po mně přibyl další brněnský strukturalista Miloš Dokulil a po něm pak konečně jeden další Pražan rodem z Benešova, Karel Hausenblas. A bylo nás tři."

A takto krásně intertextuálně - s odkazem na Poláčka - končí František Daneš svou vzpomínku na příchod do Ústavu, v němž pak zahájil svou dráhu funkčně strukturalistického jazykovědce. Prof. Danešovi se u příležitosti jeho 80. narozenin dostalo poct, k nimž mu jménem Jazykovědného sdružení a Ústavu pro jazyk český blahopřeji. Univerzita Karlova ho v říjnu poctila pamětní medailí, od Akademie věd převezme 17. listopadu cenu Hlávkovy nadace. Bibliografické oddělení ÚJČ připravilo *Bibliografii prací F. Daneše za léta 1948-1999* (Praha ÚJČ AV ČR 1999). Filozofická fakulta FF UK připravila za vědecké redakce Oldřicha Uličného dvousvazkový výbor z lingvistického díla F. Daneše nazvaný *Jazyk a text* (FF UK 1999). Po výboru z Danešových českých prací přijde na řadu i výběr z prací cizojazyčných.

Přejeme profesoru Danešovi do dalších let hodně štěstí, zdraví a vědeckých sil.

Světla Čmejková

(Předneseno před slavnostní přednáškou prof. Daneše v JS dne 14.10.1999.)

K jubileu prof. Františka Čermáka

Prof. Františka Čermáka jsem poznal krátce po svém vstupu na filozofickou fakultu v roce 1993, kdy se skupina lingvistů scházela pod hlavičkou *Počítačového fondu češtiny* a kdy se uvažovalo o tom, že by česká lingvistika neměla stát stranou bouřlivého vývoje zejména počítačové lingvistiky ve světě, lingvistiky představované tehdy (a i dnes) obrovským rozmachem tzv. počítačových jazykových korpusů. Hned z prvních schůzek bylo jasné, že hlavním protagonistou vytvoření korpusu českého jazyka je právě náš dnešní oslavenec. Líbilo se mi, že ač lingvista tělem i duší, nejenže se František Čermák nebojí moderních technologií zpracování přirozeného jazyka, ale že je naopak plně podporuje. A tak po řadě schůzek (mnoho z nich jsme měli mezi čtyřma očima, takže jsem jej mohl poznat opravdu zblízka) vznikl nejprve formálně a pak též reálně ústav Českého národního korpusu, kterému nyní František Čermák velí.

Věděl jsem ovšem již tehdy, co práce má František za sebou a jaký neuvěřitelný záběh mají jeho profesionální a intelektuální zájmy. Stačí jen vzpomenout řady slovníků, na nichž se podílel, ať už to je:

Slovník české frazeologie a idiomatiky

Česko-finský a finsko-český slovník na cesty

Nizozemsko-český slovník

Česko-laoský slovník I a II ad.

nebo jiných původních děl:

Přehled nizozemské gramatiky

Manuál lexikografie

Jazyk a jazykověda

Základy lingvistické metodologie.

Vzpomínám si také, jak jsem dostal na jaře roku 1990 ke svým narozeninám a ke své velké radosti monumentální Saussurův *Kurs obecné lingvistiky* a věru si dokážu představit, co to bylo za práci přeložit a edičně připravit toto veledílo (včetně fundované studie *Ferdinand de Saussure a jeho Kurs*).

Františka Čermáka již od mládí a za studií přitahují slovníky a rád si v nich čte, což je záliba zcela pochopitelná. Při studiu jazyků mu však slovníky, jež má k dispozici (zejména bilingvní), zhusta nevyhovují, protože většinou příliš primitivně zachycují významové korespondence lexémů a slov. A tak se rozhodne napsat především pro sebe ještě s kolegyní Hrnčířovou holandsko-český a česko-holandský slovník; naléhavě jej potřebuje, neboť jedním z jeho studijních oborů a filologických zájmů je holandistika a tehdy nemá z čeho studovat. Takže František Čermák začíná pracovat v té jazykovědné oblasti, která je v celé lingvistice snad nejpracnější: ve slovníkářství, na němž ovšem pochopil mimo komplexnost jazyka a jeho spjatost s životem a kulturou národa, který příslušným jazykem mluví, i nutnost nesmírné trpělivosti a vytrvalosti, jakou musí lexikograf při své práci přímo oplývat. Tvrdě poučen říká v této souvislosti studentům: „Lepší jeden dobrý slovník než deset gramatik.“ A tak vzniká *Nizozemsko-český slovník*, doplněný o malou gramatiku, přičemž do něho autoři promítnou aspoň část své tehdejší nespokojenosti, a to především nespokojenosti s omezováním jazyka jen na jazyk spisovný a nespokojenosti s pojetím syntagmaticnosti; je to v té době první slovník, který systematicky eviduje v obou jazycích mj. valenci.

Velice mnoho dala Čermákovi jako asistentovi na FF UK výuka zahraničních bohemistů: náš oslavenec pohlédne do světa, a setká se tak s nesmírně širokým spektrem jazyků světa jako asi málokdo. Tato zkušenost jej hluboce formuje. Jestliže si někteří obecní lingvisté myslí, že vlastně nemusí pořádně znát cizí jazyky, ale jen obecné jazykové zákonitosti demonstrované vhodnými příklady, jistě si to nemyslí František Čermák, jehož skutečně skvělé praktické znalosti mnoha jazyků mně osobně neobyčejně imponují. Pomínu-li samozřejmě evropské světové jazyky, mohu jmenovat zmíněnou holandštinu, dále dánštinu, švédštinu, norštinu, ale také typologicky zcela odlišnou finštinu (mé ohromení neoslazuje fakt, že má za ženu Finkul) a ovšem jazyky románské: např. itaštinu a španělštinu (z té dokonce kdysi tlumočil!). Jsem zgruntu nezávislý člověk, ale *sub specie* takové multilingvistické šíře závisti podléhám. Jak to František Čermák všechno stihl, když sám říká, že po třicátce se nikdo nedokáže pořádně naučit žádný nový jazyk?

Tyto znalosti, které předpokládají mimo pochopení struktury jazyků také osvojení stavebních kamenů jednotlivých jazyků, totiž slov, jsou dalším důvodem Františkova prohloubeného zájmu o slovníky. Kdysi chtěl, nespokojen se stavem výkladových slovníků češtiny, napsat takový slovník sám, ale nakonec se pustil do analytického popisu základního českého slovníku a do popisu frazeologie. Tak

vznikne systematická a vyčerpávající analýza nejfrekventovanějších 10 000 slov z hlediska valence a kolokability a také morfologie, která vyšla jako dvojí rozsáhlá skripta. Ze zkušenosti z této práce se zrodí anglicky psaná učebnice, *A Course of Czech Language*, zejména její slovník. Obě tyto práce charakterizují dva základní rysy oslavencovy metody: systematicčnost (Čermák ve všem hledá systém a tomu, co systém dosud nemá, jej vtiskuje) a úplnost, totalitu popisu. Nesnáší „déravé“ jazykovědné popisy a teorie, příklady vhodně volené, a jak sám říká, rozmarně vybírané na podporu nějaké narychlo zkonstruované teorie, přičemž se taktně zamíčí protipříklady, jež danou teorii vyvracejí. Vybírá si pořádnou práci (např. psaní slovníků či opravdu důkladných gramatik), která se nedá odbýt a která je opravdu solidní, protože je vždy co neúplnější, systematická a musí se holt odříci. Stačí se podívat např. na jeho *Jazyk a jazykovědu* z poslední doby nebo na monumentální *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, což je oblast, která je jeho duši neobyčejně blízká, ba kterou je přímo posedlý.

Souvisí to nepochybně s dalším rysem Čermákova povahového a odborného zaměření: touhou řešit velmi obtížné problémy v oblastech, které pro svou obtížnost snad nikdy nebudou v módě, např. ve zmíněné frazeologii. V ní se totiž obrážejí dosud zcela neřešené otázky jazykové anomálie, potenciality, pragmatiky ad., tj. otázky, které Čermákův intelekt vzrušují již dlouho. Celá dosavadní práce a snad zejména práce na tomto slovníku vede Františka Čermáka jednak ke zvýšenému zájmu o mluvený jazyk a dále k metodologickému závěru, že v jazyce jde především o kontinuum a nikoli o jasné černobílé, binární kontrasty.

Aby však bylo možné popsat jazyk podle náročných metodologických kritérií, která si Čermák stanovil, musí mít k dispozici materiál, a to materiál reprezentativní, nutný hlavně pro slovníky, ale nejen pro ně. Ústav pro jazyk český AV ČR, kde na počátku 90. let František Čermák pracuje, uvažuje o vývoji nového slovníku češtiny a Čermák je jmenován vedoucím tamního lexikografického oddělení. Kde však vzít příslušný materiál, kde jej sebrat (František Čermák ví z vlastní zkušenosti, co to je za práci jazykový materiál sbírat a třídít!). Celý Ústav pro jazyk český praská excerpty – jsou jich milióny –, leč pouze na kartičkách (z nichž řada má již jen využití diachronní), zatímco na Západě už mají rozsáhlé vnitřně důkladně a důmyslně organizované sbírky elektronických textů – jazykové korpusy. Čermák se chytá korpusového stěbla a spatřuje v korpusech další klíčovou epochu v rozvoji české jazykovědy. Studuje západní zkušenosti s korpusy a píše pro českou veřejnost základní článek do časopisu *Slovo a slovesnost* nazvaný *Jazykový korpus: prostředek a zdroj poznání*

(včetně rozsáhlé bibliografie), který by měl číst jakožto úvodní materiál každý korpusový učedník. *Bez korpusu pořádný slovník nenapišeš*, takto pregnantně propaguje Čermák myšlenku již dříve vyslovenou západními, zejména anglickými lingvisty. Vzniká tak skupina pro *Počítačový fond češtiny*, snažící se založit počítačový *Český národní korpus* v podobě samostatného ústavu na půdě pražské filozofické fakulty, a to za široké spolupráce několika ústavů FF UK, MFF UK, FF MU, FI MU, FEL ČVUT a ÚJČ AVČR a za grantové podpory především ze strany GAČR. V roce 1984 tak vzniká na filozofické fakultě Univerzity Karlovy Čermákovo dítě: Ústav Českého národního korpusu.

Opět je to olbřímí úkol: co však může být adekvátnějšího Čermákovým schopnostem a naturelu, než vytvořit obrovský počítačový jazykový korpus češtiny? Copak mi stačí, chci-li psát slovník, nějakých pár miliónů slovních výskytů současného jazyka? Musím mít stovky miliónů slovních exemplářů ve vyvážených reprezentativních dokladech sebraných doslova odevšad. Sbírejte všechno, nejen noviny, beletrii či učené knihy, ale i efemera, jako jsou návody, inzeráty, nápisy ve výtahu, v metru, na nádraží, přepravní pokyny, zákazy vstupu do vojenských či jiných prostor ad. Tak dí František Čermák a tak se i děje. Jedině takovýmto sběrem a následným tříděním dle sociologicky pevně podepřených exaktních kritérií je možné vybudovat reprezentativní korpus a na jeho základě pořádný slovník současné češtiny odrážející skutečný a nejen domnělý úzus. Jedině tak je možné začít s všestranným lingvistickým výzkumem českého jazyka a teprve v dnešní době jsou k takovému výzkumu technické předpoklady. A právě František Čermák je tu *spiritus agens, movens, trahens, vehens* a dnes ovšem zejména *laudandus*, který na tomto poli posouvá vývoj naší jazykovědy kupředu. Rozsáhlý Český národní korpus, jehož jádro je již vlastně vybudováno a stále se rozrůstá co do šíře a zkvalitňuje co do složení a který obsahuje dosud netušené bohatství jazykového materiálu a netušenou variabilitu jazykových dat, a představuje tak to nejlepší východisko pro takřka každý další výzkum současné, ale i starší češtiny, je především zásluhou našeho oslavence!

Součástí tohoto korpusu bude i jeho mluvená složka – zhruba půlmiliónový korpus mluveného jazyka, jehož vývoj, probíhající již řadu let, řídí také František Čermák. Mluvenému jazyku Čermák právem přikládá zásadní důležitost, ač je si plně vědom nesmírné práce spjaté s pořízením takového korpusu.

Končím již. Nezmínil jsem se tu samozřejmě o spoustě dalších Františkových pracovních aktivit (např. o výuce, formování mladých lingvistů), ale ty jsou všem dobře

známy. A tak, milý Františku, přejí Ti z celého srdce a z plna hrdla pevné zdraví do dalších let, úspěchy v práci a nedostatek sebeuspokojení z té úctyhodné práce, kterou jsi dosud pro českou lingvistiku vykonal. Kéž by takových, které jsi inspiroval a stimuloval a mezi něž se počítá i moje maličkost, bylo co nejvíc a kéž jich stále přibývá takovým tempem, jako přibývá miliónů slov do Českého národního korpusu. Už dnes jsi neodmyslitelnou součástí českého lingvistického panteonu! A proto: Vivat František Čermák!

Vladimír Petkevič

(Předneseno před slavnostní přednáškou prof. Čermáka v JS dne 3.2.2000.)

Josef Filipec slaví 85 let

Josef Filipec se narodil 21. února 1915 v Hořticích na Kroměřížsku v učitelské rodině, která intelektuálně poznamenala jeho rané formování; těch vlivů mělo být v jeho životě ještě několik. Dalším bylo jeho brněnské studium češtiny a němčiny v letech 1934-39, kdy v něm lásku k literatuře probouzel Arne Novák, jakkoliv jeho pozornost budily už i další osobnosti tehdejší brněnské scény, Havránek, Trávníček, Machek, Jakobson a Wollmann. Po osmiletém praktickém kantořeni na obchodní akademii ho pak B. Havránek zlákal v r. 1947 do Ústavu pro jazyk český, tehdy nového; stal se tak jedním z jeho zakládajících členů. A jemu zůstal od svých 32 let obdivuhodně věrný až do svého odchodu do důchodu. Právě toto tehdejší pozoruhodné prostředí, plné tvůrčích osobností a zápalu pro věc, pro J. Filipce znamenalo nejtřvalejší zdroj inspirace a jemu také věnoval hlavní část svých snažení a sil. Dál, v plodné vnější i vnitřní diskusi s lidmi kolem sebe a později i v zahraničí, se ovšem už ubíral sám, od jisté doby jako čelný představitel oboru, který zakládal, i jako vzor pro další, jakkoliv jeho cesta různými zrovna pokrytá nebyla.

Jeho literární monografie *Dějiny novočeské elegie* nemohla být obhájena jako práce doktorská, neboť byla označena jako příliš formalistická. Své tehdejší roztrpčení z této rány asi zná jen on sám. Avšak všechno zlé bývá k něčemu dobré. J. Filipec se po své takto vynucené rezignaci na literaturu totiž rozhoduje věnovat se lexikografii a později i lexikologii a tady někde je i začátek zrodu povolání odborníka a zkušeného fachmana, kterým je dosud. A musím zcela sobecky dodat, že ho vidím mnohem radši tak, jak ho znám, než jako dalšího literáta, ke kterému bych takový vztah mít nemohl. Za svým rozhodnutím také stál, a tak pak napsal doktorskou práci novou, kterou všichni známe z knižní verze - jsou to *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie* z r. 1961.

Zápal a rostoucí zkušenost mu v práci postupně získávaly nejen odborný respekt, ale i dobové uznání oficiální: J. Filipec byl v letech 1971-76 zástupcem ředitele ústavu, byl však především dlouhá léta vedoucím oddělení lexikologie a lexikografie. Jeho profil se ovšem mezitím cízeloval i jinak, postupně stále přátelštějšími styky s lingvisty v Německu, Slovinsku, Ukrajině, Slovensku i jinde (z těchto kontaktů vyrostly jím inspirované dva svazky *Deutsch-tschechische Beziehungen im Bereich der Sprache und Kultur* a další dva *Grundlagen der Sprachkultur*). Doma založil a 35 let vedl lexikologickou sekci Jazykovědného

sdužení (1960 - 1995), pracoval jako člen či funkcionář v lexikologicko-lexikografické komisi při Mezinárodním komitétu slavistů, Kruhu přátel českého jazyka i Societas linguistica europaea. Veřejného odborného ocenění se mu dostalo v podobě několika uznání a cen ČSAV, mj. v podobě státní ceny jako členu týmu autorů *Příručního slovníku jazyka českého* (1958), k šedesátce dostal od prezidia ČSAV stříbrnou plaketu J. Dobrovského za zásluhy ve společenských vědách aj.

Své zkušenosti J. Filipec kapitalizoval velmi záhy, a tak vedle lexikografa se postupně rýsuje stále jasnější a významnější postava teoretického lexikologa, jakkoliv obojí u něj v praxi obdivuhodně splývalo. Sluší se hned napřed připomenout, že se v životě pracovně potkal se všemi třemi akademickými slovníky češtiny, které u nás ve 20. století vyšly, a na všech je jeho podíl v různé míře znát. Po devítisvazkovém *Příručním slovníku* a čtyřsvazkovém SSJČ se s F. Danešem stává vedoucím redaktorem jednosvazkového *Slovníku spisovné češtiny*. Nutno je však zmínit i jeho účast na *Česko-ruském slovníku*, k níž ho vyzval prof. L.V. Kopeckij.

Po stránce teoretické začal posunovat obzory svého zájmu v soustředných a stále širších kruzích do impozantní šíře zasahující do vlastní teorie lexikologie, otázek konfrontace, terminologie, stylistiky a sociolingvistiky i syntaxe a pochopitelně také synonymie. Publikoval většinou česky nebo německy, některé příspěvky však vyšly i v překladech do bulharštiny, angličtiny či francouzštiny.

Je pochopitelné, že v době existujícího manka odborného poznání oboru největší část svého zájmu věnoval právě otázkám teorie lexikologie a její metodologie, a to v rozsáhlé řadě příspěvků. První zásadní práce se v r. 1956 týkala lexikálně-sémantické výstavby slovníkového hesla a je vlastně i první teorií jednojazyčného slovníku výkladového, kde se poprvé u nás zdůrazňuje mj. existence lexikálního systému. Tato linie vyvrcholila nakonec příspěvkem o teorii jednojazyčného slovníku otištěným r. 1995 v *Manuálu lexikografie*. V řadě dalších příspěvků se v této oblasti věnuje otázkám centra a periférie (1966), polysémie (1971), slovních druhů a jejich konverze a přechodů (1972), vztahu invariantu a variant (1980), sémantiky a onomaziologie (1980), přenášení významu (1962), typologie slovníků (1988) aj. Zásadní důležitost mají jeho příspěvky o metodologii disciplíny (1966) a programatická studie obzírající celý obor z r. 1968 či 1976 aj. Zralou syntézu podává anglický příspěvek v mezinárodním sborníku z r. 1994. Knižní podobu většiny jeho poznání do té doby dává syntetická a dnes už klasická monografie *Česká lexikologie* z r. 1985 (jejíž druhá část obsahuje také mou frazeologii).

Svůj zájem však J. Filipec zaměřoval, jak už bylo řečeno, i na věci další. V oblasti konfrontace se zvláště věnoval metodologii a kritériím jazykové konfrontace (1985, 1973, 1976), problému ekvivalentu (1973), konfrontační synonymie (1983), vztahu k typologii (1986) i otázce přeložitelnosti (1973). V historické sondě se věnuje i překladu Goethova eposu *Hermann und Dorothea* od J. Jungmanna (1965) aj. V oblasti jazykové stylistiky a sociologie se jeho pozornost dotkla jednak obecných otázek stylistiky (1961), konkrétní stylové analýzy (u O. Březiny z r. 1969), lexikální normy (1995), otázek kodifikace (1979), komunikativně-pragmatických aspektů slovníku (1992) a dalších. Tato linie vede mj. k širším aspektům jazykové kultury vůbec (srov. mj. příspěvek z r. 1982). Na obecné otázky lexikologie navazuje pak pozornost věnovaná terminologii a termínu, a to v několika příspěvcích (1955, 1969, 1994 a 1995). Šíří svých zájmů však J. Filipec prokazuje i příspěvky syntaktickými či do syntaxe zasahujícími, zvláště o větě (v březinovské studii 1969), aktuálním členění věty (1974) a vytykáacím typu *Byl to můj přítel, který* (1955). Výbor z jeho prací vydal v němčině u O. Sagnera r. 1996 E. Eichler pod názvem *Studia lexicologica*.

J. Filipec zůstává pevně zakotvený v pražské strukturální tradici, kterou svým vkladem pomáhá pozoruhodným způsobem rozvíjet. Za své učitele příznačně považuje z Čechů B. Havráňka, M. Dokulila a V. Mathesia, z Nečechů F. de Saussura a Ch. Ballyho a velmi typicky, podle vlastních slov ještě „lexikální archiv ústavu“. Nepřekvapuje proto, že i v době korpusové důležitost spolehlivých jazykových dat neztrácí ze zřetele. Rád bych proto závěrem ocitoval jubilantova vlastní slova z rukopisu, který mi dal k dispozici, kde za programově důležité považuje: „... aktuální zpřesňování a prohlubování dosavadních strukturálních poznatků využitím početnějšího materiálu budovaného korpusu, poznávání dalších technických možností komunikace a nalézání nových zákonitostí a souvislostí v jazyce, který je přirozené a nutné sémantický“.

František Čermák

(Předneseno před slavnostní přednáškou dr. Filipce v JS dne 17.2.2000.)

Stříbrná medaile Univerzity Karlovy pro Johna Benjaminse

John Benjamins, o jehož nakladatelské činnosti, tak užitečné pro českou lingvistiku, informovaly JA 29, 1992, byl dne 18. ledna 1999 vyznamenán stříbrnou medailí Karlovy univerzity. Byla mu udělena především proto, že spolu se svou manželkou Claire věnoval českým lingvistickým a literárněvědným publikacím velkou pozornost už po řadu desetiletí, tedy zejména také v období, kdy bylo velmi obtížné mezinárodní kontakty udržovat a rozvíjet.

Jako absolvent oborů historiografie a práva na amsterodamské univerzitě pracoval J. Benjamins řadu let v antikvariátě P. Schipperse, který se specializoval na knihy a časopisy z humanitních oborů. Bohaté jazykové znalosti mu pomohly v navazování a pěstování spolupráce s autory a editory v mnoha zemích a postupně i k osamostatnění. Vedle vedení rozsáhlého antikvariátu (později soustředěného na speciální časopisy reflektující nové kulturní a umělecké tendence) vydával už od r. 1973 mezinárodní lingvistický časopis *Historiographia linguistica* a knižní řadu vedenou Konradem Koernerem.

Postupně pak k tomu přibývalo vydávání několika dalších knižních řad (vcelku až osmdesát svazků za rok) i velkého počtu časopisů. Manželé Benjaminsovi se orientovali velmi dobře a uvědomili si význam vydávání prací autorů, kteří by u nás v dřívějších podmínkách takovou možnost neměli. Ale nejen to: Benjaminsovi zároveň udržovali spolupráci i s pražským nakladatelstvím Academia a vydávali velkou část knih v kooperaci s ním, takže dosáhli toho, že byly u nás dostupné i knihy, které by tu jinak vyjít nemohly, jako jsou Vachkova *Praguiana* (1983) nebo sborník na památku F. Vodičky. Když se pražské nakladatelství před třiceti lety rozhodlo zastavit vydávání politicky „nevhodných“ řad *Travaux linguistiques de Prague* a *Prague Studies in Mathematical Linguistics*, podařilo se díky Benjaminsovým udržet aspoň druhou z nich.

Benjaminsovi si vždy byli vědomi významu klasické pražské lingvistické školy a jejího pokračování a nikdy se nedali odradit pražskými administrativními bariérami a táhnoucími se schvalovacími procedurami, k čemuž velmi účinně pomohlo obětavé úsilí prof. J. Vachka a aktivity Ph. Luelsdorffa.

Od r. 1979 vychází v jejich nakladatelství řada původně nazvaná *Linguistic and Literary Studies in Eastern Europe*, nyní přejmenovaná na *Studies in Functional and Structural Linguistics*. V té vyšly i pro naši lingvistiku tak důležité svazky jako už zmíněná Vachkova *Praguiana*, na ně navazující *Praguiana 1945-1990* (red. Ph. Luelsdorff, J. Panevová a P. Sgall), obsažný přehledový svazek statí *The Prague School of Structural and Functional Linguistics* (1994), předtím už P. Sgallem redigované *Contributions to Functional Syntax, Semantics and Language Comprehension* (1984), Dirvenův a Friedův *Functionalism in Linguistics* (1987), stejně jako dva sborníky redigované J. Chloupkem a J. Nekvapilem (o sociolingvistice r. 1987 a o stylistice r. 1993), *Quantitative Linguistics* M. Těšitelové (1992), monografie P. Sgalla a dalších o funkčním rozvrstvení češtiny (1992) a sborníky na počest P. Sgalla (1986), Fr. Daneše (1994) a E. Hajičové (mimo řadu, 1996). Ze zahraničních publikací této řady navazují na Pražskou školu zejména svazky Y. Tobina (1988 a 1996), A. V. Bondarka (o funkční gramatice, 1991) a P. Štekauera (o tvoření slov v angličtině, 1998). V další ediční řadě vyšla v r. 1993 monografie H. Kurzové o diachronní typologii.

Zvlášť je třeba se zmínit o tom, že v nakladatelství Benjaminsových bylo po obnovení činnosti Pražského lingvistického kroužku, o které se zasloužili především O. Leška a M. Dokulil, zahájeno i vydávání nové řady *Travaux du Cercle linguistique de Prague* (jako „nouvelle série“, s paralelním titulem *Prague Linguistic Circle Studies*). První dva svazky vyšly v letech 1995 a 1996 a jsou koncipovány jako jeden celek, uvádějící příspěvky českých i zahraničních autorů charakterizující dnešní situaci zejména v evropské lingvistice, v přímé nebo zprostředkované návaznosti na klasickou Pražskou školu. Třetí svazek (1999) je do značné míry založen na příspěvcích přednesených v r. 1996 na konferenci pořádané Kroužkem ve spolupráci s Centrem Viléma Mathesia při UK a s její Matematicko-fyzikální fakultou na počest sedmdesátého výročí Kroužku a stého výročí narození R. Jakobsona. Připravuje se k vydání svazek čtvrtý, který zčásti obsahuje příspěvky přednesené na konferenci *Form, Meaning and Function - Bridges and Interfaces*, obdobně pořádané v r. 1998. Velmi si vážíme také toho, že nakladatelství vychází vsčíc i v obtížných otázkách distribuce nových *Travaux* u nás.

Uvedené i další činy Johna a Claire Benjaminsových a jejich spolupracovníků, jak je vidět z pouhého kusého výčtu (neuvádíme tu velký počet dalších publikovaných svazků od autorů polských, ruských i západoevropských, ani další knižní řady), sehrály vysoce pozitivní roli ve vývoji evropské lingvistiky. Za to, jaké místo ve svém

nakladatelství věnovali a věnují lingvistice české, ať už publikacím vzniklým na Karlově univerzitě nebo jinde, jim opravdu patří náš dík.

Eva Hajičová

Jazyk a kultura

Tato dvě slova snad nejpřesněji vyjadřují životní zájmy profesora Jána Horeckého - jazyk ve všech jeho polohách a podobách, kultura v tom nejširším slova smyslu. Stejně zněl název konference, kterou na počest 80. narozenin profesora Horeckého pořádal v Smolenicích, na kultovním místě slovenské jazykovědy, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV ve spolupráci se Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV (s finanční podporou Ministerstva kultúry SR).

Účastníky konference přivítal v úvodním slovu ředitel Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra PhDr. S. Ondrejovič, CSc., a ke shromáždění promluvil rovněž státní tajemník Ministerstva kultúry SR.

Jazykovědné dílo J. Horeckého shrnul v úvodním příspěvku K. Buzássyová, která ocenila zejména schopnost J. Horeckého udržovat soulad s mezinárodními trendy, ba dokonce je předjímat, jeho multidisciplinární zapojení lingvistiky a v neposlední řadě spojení vědecké a osobní etiky v celém jeho životě. Po tomto vstupním referátu vystoupil s příspěvkem *Človek a jeho jazyk* J. Horecký. Po připomenutí řecké a římské kulturní tradice rozvinul myšlenku o fungování jazyka, který v sobě uchovává kulturu a stává se tak pamětí společnosti. *Morfematické reminiscencie*, příspěvek J. Bosáka, byl vzpomínkou nejen na vědeckou činnost oddělení matematické lingvistiky a fonetiky v 60. letech, ale i na tehdejší celkovou tvůrčí atmosféru. Jednu oblast zájmu profesora Horeckého připomněla rozбором jeho dvou latinských textů z 50. let J. Skladaná v příspěvku *Ján Horecký ako klasický filológ*.

Jazyk spojovací byl název příspěvku M. Krčmové, v němž se soustředila na integrující funkci jazyka v jeho rozmanitých podobách. I. Ripka v referátu *Kultúra - jazyk - identita* zdůraznil zejména princip tolerance ve společnosti, a to při zachování národní identity. *Čo je v jazyku exotické?* - tuto otázku si v názvu příspěvku položil V. Krupa. Exotiku vymezil jako subjektivní jev a na základě několika příkladů z různých jazyků došel k závěru, že když se s jazykem seznámíme, kouzlo exotiky mizí. Společný příspěvek P. Štekauera a D. Siančové *Komparatívny výskum prenosu zvieracích pomenovaní na ľudí* představil zajímavý slovensko-anglický projekt zaměřený na výzkum přenosu pojmenování zvířat na osoby v obou jazycích, a to na úrovni sémantické, slovtvorné i pragmatické.

Odpolední blok prvního dne konference byl zaměřen na tematiku sociolingvistickou. Příspěvek autorek J. Hoffmannové a O. Müllerové *O českém míšení* byl věnován fenoménu, pro který nalezneme různé názvy (míšení, přepínání, switching ap.) a se kterým se setkáváme téměř ve všech promluvách, ať už jako s jevem mimovolným, nebo naopak motivovaným. S. Čmejrková se v příspěvku *Televizní debata: model a skutečnost* na základě záznamů televizních debat zabývala autentickými rozhovory konfrontačního charakteru, zejména jejich pravidly, která jsou často porušována. F. Ruščák vystoupil s příspěvkem *Štandardná komunikácia ako reflexia súčasnej jazykovej komunikácie*, ve kterém se zamýšlel nad standardní normou jako kodifikací postupů standardní variantnosti. Podmínkám úspěšné komunikace z hlediska pragmatiky se ve svém referátu věnoval J. Mezulánik. P. Odaloš se v příspěvku *Základná charakteristika politickej komunikácie na Slovensku* pokusil vymezit řečové komunikační techniky užívané politiky jednak v exteriéru (veřejné vystupování), jednak v interiéru (parlament ap.). J. Mistrík přednesl příspěvek *K systemizácii štýlov v jazykovej štylistike*, v němž shrnul vývoj terminologie v oblasti stylistiky a vysvětlil, proč je podle něho účelné rozlišovat primární a sekundární styl. Příspěvek J. Krause *K lingvistickým a filozofickým predpokladům argumentace textu* reprezentoval fundovaný pohled na problematiku argumentace textu, jejíž kořeny sahají k antice. P. Sgall v příspěvku *Od významové stavby k formální sémantice* věnoval svou pozornost jednotlivým etapám analýzy významu výpovědi. Zájem vzbudil příspěvek E. Hajičové s tajemným názvem *Mysteries of order*, v němž se autorka soustředila na možnosti, které skýtá variantní uspořádání jazykových prvků.

Druhý den konference byl zahájen příspěvkem J. Findry *Štýl ako základný pojem štylistiky*. V úvodu se autor zabýval terminologickou problematikou týkající se pojmu styl a nakonec vyvodil, že styl je jistá abstrakce a že styly by měly být vydělovány v rámci celého jazyka, ne jen v jeho spisovné části. K. Buzássyová v příspěvku *Odborná lexika vo všeobecnom výkladovom slovníku* soustředila pozornost na problematiku odborné slovní zásoby ve výkladovém slovníku, a to jak na otázku zastoupení jednotlivých oborů, tak na konkrétní problémy při zpracování. A. Jarošová v příspěvku *Viacslovný termín a lexikalizované spojenie* vymezila termín lexikalizované spojení, roztřídila jednotlivé typy těchto spojení a konstatovala, že lexikalizované spojení mimo terminologickou soustavu fungují vágně, což ovšem v běžné komunikaci nevadí. O. Martincová zaujala posluchače příspěvkem *Derivatívnosť u nových viceslovných pojmenování*, v němž se zaměřila na schopnost

sduženého pojmenování stát se základem nových, slovotvorným způsobem odvozených pojmenování. Z *terminologických otázok výskumu kompozície umeleckej prózy* byl název příspěvku O. Sabolové, která představila množství terminologických pojmenování souvisejících s výstavbou uměleckého textu. Terminologii byl věnován rovněž příspěvek F. Šimona *Ku Galenovej anatomickej terminológii*. Autor na základě dochovaných záznamů analyzuje motivace termínů jak u Galéna, tak v současnosti, přičemž v Galénových pracích vidí předstupeň terminologizace.

S. Ondrejovič se v příspěvku *K otázke dominanty vety* opřel o Horeckého koncepci syntaxe a zamýšlel se nad otázkou, zda centrem věty je podmět, nebo přísudek. V referátu *Princípy aktualizovania frazému* se J. Mlacek pokusil o přehodnocení dosavadních charakteristik průběhu aktualizace frazému. P. Žigo se v příspěvku *Na margo analógie v jazyku* zamýšlel nad vágností významu pojmu analogie. *Inferencia, prototypová perspektiva a jazykový systém* zněl název příspěvku J. Dolníka, který se zabýval vnímáním entit prizmatem jak reality, tak představivosti člověka, což platí i o vztahu k jazykovému světu. J. Jacko v referátu *Vývinové tendencie flexie vlastných podstatných mien mužského rodu* nastínil na základě příkladů vývojové tendence skupiny podstatných jmen a zdůraznil, že spisovný jazyk není možné chápat staticky. G. Moško v příspěvku *Komplexný vetný člen* prezentoval pojetí tzv. komplexního větného členu, který je vymezován s ohledem na jedinou syntaktickou funkci obou jeho členů.

J. Sabol se v příspěvku *Rytmická stavba reči* zamýšlel nad jazykovým znakem, jeho arbitrarností a motivovaností. J. Kačala v příspěvku *Složeniny s pôvodným činným přítomným přičestím* podal velmi přehledný nástin možné kategorizace složenin, upozornil na případy synonymie a zejména poukázal na proces lexikalizace, v němž dochází ke ztrátě živých mezislovních vztahů, které se mění na vztahy mezi složkami jména, což se projeví v pravopisné stránce. *Tvorenie obyvatelských mien od miestnych názvov* byl název referátu, v němž M. Považaj zmínil všeobecné zásady tvoření obyvatelských jmen, minulé i současné zpracování těchto jmen v pravidlech slovenského pravopisu a upozornil na vliv místního úzu, který se projevuje v odklonech od standardizovaných podob. *Ako je to vlastne so spätným tvorením pomenovaní v angličtine?* se ptal v názvu svého příspěvku P. Štekauer a v odpovědi se pokusil vymezit, co pod pojmem zpětné tvoření rozumí a jaká je situace v angličtině. A. Ferenčíková v příspěvku *Pohľad na bor a jeho deriváty z územného*

aspektu podala vyčerpávající přehled kořeného morfému *bor* z hlediska územní sémantiky i slovotvorné diferencovanosti, a to zejména na Slovensku.

Příspěvek *Rómske základy ako zdroj neologizácie v slovenskej karpatskej rómčine* A. Rácové byl zajímavou sondou do vztahu dvou jazyků. Nad tzv. lexikálními mikrosystémy se zamýšlel M. Dudok v referátu *Lexikálne mikrosystémy v slovenčine, srbcine a chorvátčine*. Cizím lexikálním jednotkám byl věnován referát *Jazykový zemepis a germanizmy v slovenských nářečiach* A. Habovštiaka. V závěru konference se v názvu svého příspěvku ptala M. Nábělková *Krkoška mámivá - kdeže si žije?* Odpovědí byla lexikologická sonda do pojmenování květin a rostlin ve slovenštině.

Konference, která se konala na počest 80. narozenin profesora Jána Horeckého, byla naplněna nejen tvůrčí, ale také slavnostní atmosférou. Příspěvky se opíraly o jazykovědné dílo prof. Horeckého, o jeho myšlenky, které jsou neustálou inspirací. Celé jednání provázela zasvěcená a živá diskuse svědčící o tom, že témata, která na konferenci zazněla, stojí v centru lingvistického zájmu. Můžeme se proto těšit na sborník příspěvků, který z této konference vzejde.

Zdeňka Tichá

Mezinárodní konference o humoru a jeho stylech

Od konce 80. let se stává polské město Opole zásluhou pracovníků Ústavu polské filologie Opolské univerzity vedeného prof. Stanislawem Gajdou centrem slovanské stylistiky. Výsledky jejich práce i spolupráce s dalšími slovanskými pracovišti se promítají do řady aktivit. Značnou prestiž si získal časopis *Stylistyka* (srov. Hoffmannová, J.: *Hledání stylu v (o)polské Stylistyce*. *Česká literatura*, 43, 1995, s. 407-414), jehož 8. ročník (1999) se zabývá vztahem stylu a žánrů. Pozornost odborníků si získal projekt „Společenské přeměny slovanských jazyků v druhé polovině 20. století“, který popisuje současnou slovanskou jazykovou situaci (srov. Kořenský, J.: *Velký mezinárodní výzkumný projekt. Jazykovědné aktuality*, 30, 1993, s. 5-7). Jeho výstup - edice „Nejnovější dějiny slovanských jazyků“ - představuje jednotlivé slovanské jazyky na základě společenských a kulturních přeměn, jimiž tyto jazyky prošly po druhé světové válce.

Mezinárodní spolupráce se promítá i do výsledků pravidelných stylistických konferencí. Na jedenácti dosud uspořádaných konferencích se podařilo zmapovat řadu aktuálních témat spojených s výzkumem stylu a textu (např. problémy konfrontační stylistiky, vztah stylu a textu, specifika odborného či náboženského diskurzu aj.). Výsledky jednání dokumentují sborníky s referáty, které na konferencích odezněly (srov. nejnověji *Człowiek-dzieło-sacrum*. Opole 1998; *Dyskurs naukowy - tradycja i zmiana*. Opole 1999).

Další z řady opolských stylistických setkání, které bylo tentokrát věnováno stylům humoru, se uskutečnilo ve dnech 7.-9. října 1999 v zámku Kamień Śląski. Zúčastnilo se ho téměř 80 vědců z Polska, Česka, Slovenska, Běloruska, Ukrajiny, Ruska a Chorvatska, ale také z Anglie a USA.

Ačkoliv humor patří mezi časté lidské činnosti, konference naznačila jisté problémy s jeho vymezením. Některé referáty přednesené v plenárním zasedání naznačily možné přístupy k této tematice a prezentovaly metody založené na rozboru výstavby textu (S. Attardo, W. Chłopicki) či na dotaznících. Jedním z možných řešení se ukázal interakční přístup, chápající humor jako specifický typ personální interakce (J. Kořenský). Na to, jak je užitečné zkoumat jednotlivé aspekty interakčního přístupu k humoru (záměr produktora komunikátu/textu, jeho percepce příjemcem a schopnost komunikantů reagovat na humorový kontext), poukázaly i další příspěvky: např.

A. Carrellová analyzovala předpoklady jedinců k přijímání humoru obecně i k receptci žánrů, v nichž se humor projevuje. Filozofické a literárněvědné příspěvky pak sledovaly hlavně humorný kontext z historického hlediska (humor v různých historických obdobích plnil odlišné funkce).

Příspěvky, které odezněly v sekcích, mapovaly převážně projevy humoru v konkrétních komunikačních situacích.

Několik referátů poukázalo na humor v politice. V. Patráš a P. Odaloš rozebírali projevy humoru v televizních politických diskusích a popsali strategie, které přitom politikové využívají. J. Hoffmannová analyzovala humor v parlamentních vystoupeních (užití bonmotu, ironie, citátů jiných textů aj.) a výklad ilustrovala na konkrétním materiálu vybraném z příslušných novinových rubrik. Příspěvky naznačily, že politické projevy se k adresátům dostávají převážně prostřednictvím masmédií, a proto se formy humoru v politice často shodují s těmi, jež jsou využívány v publicistice. Potvrdily to rozbor vybraných textů z Mladé fronty Dnes (B. Junková) či z ukrajinských novin (A. Grigorašová).

Další příspěvky se týkaly humoru ve vědeckém diskurzu. Byl sledován ve dvou rovinách. První skupina referátů se orientovala na rozbor pojmu humor z hlediska vybraných vědních oborů, např. na filozofické přístupy k humoru a jeho vztah k styčným pojmům (A. Zeidlerová-Janiszewska, K. Wiczorek) nebo na pojetí humoru u S. Freuda (J. Bujaková-Lehowiczová). Druhá skupina referátů poukázala na přímé užití humoru (např. anekdot, slovních hříček) v matematických (J. Pogonowski) či v náboženských komunikátech a textech (B. Nadolski).

Mezi sociální skupiny, pro jejichž chování je využívání humoru typické, patří mládež. Její přístup k humoru a využívané strategie byly sledovány ve dvou prostředích - školním a mimoškolním. Ve školním prostředí byla pozornost orientována především na komunikaci učitele a žáků ve vyučovací jednotce. M. Čechovou zajímal učitelský humor a poukázala na důsledky negativních forem humoru (např. učitelových ironických poznámek) pro vzájemný vztah komunikantů. R. Pietkowská se zabývala žákovským humorem a jeho formami, z nichž některé vedou až k destrukci vyučování.

Další příspěvky se zaměřily na humor mládeže v mimoškolním prostředí. J. Zeman popsal strategie, které využívají středoškoláci při vyprávění humorných příhod, jež sami prožili; při výzkumu odlišil dvě komunikační situace, s nimiž vyprávění souvisí - komunikační situaci, v níž se vyprávěný příběh uskutečnil, a komunikační

situaci, v níž byl příběh vyprávěn. A. Radomská prezentovala projevy sexisticky orientovaného humoru středoškoláků a jeho přijímání dívkami. A. Jasiková představila verbální prostředky sémantického pole „smrt-umírání“, jimiž učňovská mládež vyjadřuje černý humor. O. Müllerová analyzovala rozhovory vysokoškoláků při rodinných návštěvách a poukázala na funkci smíchu v tomto typu komunikační situace.

Největší pozornost - hlavně v příspěvcích literárních vědců - byla věnována humoru v uměleckých textech. Z české literatury byl analyzován humor v prózách B. Hrabala (L. Rožeková), v Jirotkově díle Satumin (F. Všeticka) aj. Některé referáty se zaměřily na rozbor Haškových Osudů dobrého vojáka Švejka: např. Ch. Davies sledoval text a ilustrace J. Lady a porovnal prostředky, jimiž humor vyjadřují dva svébytné sémiotické systémy - verbální a výtvarný. Stranou zájmu nezůstal ani humor v dětské literatuře: A. Jaklová se věnovala jazykové komice v pohádkách K. Čapka, L. Levancevičová klasifikovala výrazové prostředky, jež k vyjádření humoru využívají běloruští autoři v dílech pro nejmenší. Specifické problémy přináší humor v překladatelské činnosti, jak na to poukázal G. R. Torr u překladů anglických komedií do polštiny.

Řada zajímavých témat zůstala spíše na okraji zájmu. S. Čmejrková představila výrazové prostředky (využití rýmů, dvojnáčnosti, slovních hříček, ale i speciálních grafických prostředků), jimiž je nesen humor v českých reklamních textech. Na úlohu humorných textů při výuce cizích jazyků poukázal S. E. Heit. Humor ve folklóru prezentoval Z. Holub v referátu o zvykoslovi jihočeského Doudlebska. Je možné, že právě těmto problémům bude věnováno některé z příštích čísel časopisu Stylistyka.

Jiří Zeman

IX. kolokvium mladých jazykovedcov

Již podeváté se konalo na sklonku loňského roku v Modre-Piesku u Bratislavy kolokvium mladých a začínajících lingvistů. Akce, jež připadla na 1.-3.12. 1999, se zúčastnilo přes sedmdesát hostů z deseti evropských zemí. Nejhojněji bylo zastoupeno Slovensko, Česko a Polsko.

Rokování zahájila ve středu 1.12. organizátorka setkání Mira Nábělková (JÚLŠ SAV, Bratislava), která účastníky přivítala jménem pořadatelů, Slovenské jazykovedné spoločnosti pri SAV a seznámila je s časovým rozvržením celé akce.

Jako první vystoupila se svým referátem *Farba zvuku, hra tónov a jazyková kreativita* Monika Koncová (JÚLŠ SAV, Bratislava). V příspěvku *Popočítačujeme slovenčinu alebo poslovenčime počítače?* seznámila Saša Hríbková ze stejného pracoviště účastníky s problematikou týkající se počítačového zpracování jazyka. Michal Křístek (FF MU, Brno) přednesl referát *Typy vymezení stylové příznakovosti v lexiku*, ve kterém analyzoval texty některých útvarů současné češtiny. Srovnávací frazeologie se týkalo vystoupení *Pes v slovinských a slovenských frazémach* Darji Jakše (Lublaň). Nad etymologickým tématem *Němec: k etymologické interpretaci jednoho etnonyma* se zamýšlel Bohumil Vykpěl (ÚJČ AV ČR, Brno). K mezijazykovým vlivům se vyslovila Milvia Gulešič (FF UK, Bratislava) v příspěvku *O adaptácii hungarizmov v chorváčtině a v slovenčině*. První blok zakončil Juraj Mihálik (FF UK Bratislava) vystoupením na téma *Arabské slová v európskych jazykoch*.

Opolední blok zahájila Christina Dejková (ÚJČ AV ČR, Brno) referátem *Kompozita v ornitologickém názvosloví bulharštiny a češtiny*. Ludmila Liptáková (PdF PU, Prešov) zaujala všechny příspěvkem *Tvorenie desubstantívnych slovies*. Táňa Polková (FF MU, Brno) pojednala o slootovorbě v příspěvku *Tvoření osobních jmen v Rukopise královédvorském*. Adriana Rajnohová (FHV UMB, Banská Bystrica) seznámila posluchače se svým výzkumem v referátu *Fenomén podobnosti v lingvistike*. Regionálními zvláštnostem jazyka se věnovala Hana Marešová (PF UK, Olomouc) v práci nazvané *Charakteristika českého jazyka emigrantské osady v polském Zelově*. Tématu z oblasti psycholingvistiky věnoval svou pozomost Miloš Mičoch (PF UK, Olomouc) v příspěvku *K problematice rozvíjení čtenářských dovedností dětí se surdopedickou vadou*. V podobné oblasti výzkumu se pohyboval i referát *Poruchy nominatívnej funkcie reči a stratégia logopedickej intervencie u*

pacientov s afáziou autorů Zsolta Csefalvaye a Michaely Holanové (PdF UK, Bratislava). Blok zakončila Svetlana Fečková (PdF UK, Bratislava) vystoupením na téma *Analýza spontánnej reči detí*.

Třetí a poslední blok prvního dne uvedla svou práci *Překrucování jako nedoceněný slovotvorný způsob* Marcela Grygerková (FF OU, Ostrava). Lenka Masaryková (UCM, Trnava) přednesla referát na téma *Poznámky k niektorým lexikálnym jednotkám*. Příspěvek *Textová reprodukce ideologie* prezentoval Jiří Boháček (Medical Data Management, Praha). O výsledcích dotazníkového průzkumu týkajícího se užívání výkladových slovníků češtiny pohovořily pracovnice ÚJČ AV ČR, Praha Zdeňka Tichá (*Řekni mi, co ti ve slovníku chybí, a já ti povím, jaký jsi uživatel*), která přednesla i příspěvek za nepřítomnou Albenu Rangelovou, a Zdeňka Opavská (*Postoje a preference uživatelů slovníku*). Ze stejného pracoviště byla i Zlatuše Braunšteinová, která představila novou koncepci staročeského slovníku v příspěvku *Koncepcie staročeského slovníku pro příští lexikografickou generaci*. Na ni navázala Miloslava Vajdlová příspěvkem *Proměny koncepce staročeského slovníku*.

Čtvrtek 2.12., druhý den konference, zahájila Lucie Hašová (ÚJČ AV ČR, Praha) referátem na aktuální téma *Kuffík a balíček v televizních diskusních pořadech*. Po ní vystoupila Andrea Rafayová (FHV UMB, Banská Bystrica) s příspěvkem *Ústna komunikácia v medicínskom prostredí*. Markéta Slezáková (ÚJČ AV ČR, Praha) zaujala posluchače referátem *Role účastníků televizních diskusních pořadů*. O problematice komunikačního auditu firmy pohovořil Jiří Mezutáník (OPS SU, Karviná). Lidia Wiatrowska (Toruň) přednesla referát na téma *Serbskie i polskie gestoslowy pozdrawieniowe w ujeciu porownawczym*. Problematikou mluveného jazyka se zabýval Giorgio Cadorini (FF UK, Praha) v příspěvku *K možnosti syntaxe založené na ústních spontánních projevech*. Jako poslední vystoupila Mária Šimková (JÚLŠ SAV, Bratislava) a upozornila na některé aspekty diferenciacie spojek a částic v příspěvku *Častice a príslovky - hranice slovného druhu*.

V druhém bloku dopoledních referátů pohovořil o problematice syntaxe Markus Giger (Slavistický seminář, Zurich) v referátu *Syntaktická modelácia slovenských rezulatívnych konštrukcií v rámci dependenčnej gramatiky*. Carlos Alonso Hidalgo (FF PU, Prešov) vystoupil s podnětným příspěvkem nazvaným *Rozdiel medzi podmienkou a časovým určením. Fyzika a lingvistika. Intenzita silového poľa je priamo úmerná množstvu simultánnych slovenských akcií, ktoré ho vytvárajú*. Karolína Habětínová-Skwerska (FF UK, Praha) se představila prací na téma *Genitiv*

záporový v současné češtině, ruštině, polštině a slovinštině. Ivona Kosek (IFP WSP, Olsztyn) přednesla příspěvek na téma *Polskie przymyki*. Poslední referát, *Syntakticko-sémantická podstata reflexivizácie subjektových slovies*, zpracovala Jana Kupcová (PdF PU, Prešov).

Po obědě vystoupila s referátem *Miesto starovekých papyrusových a pergamenových fragmentov v Démosthenovej textovej tradícii a ich prínos pre constitutio textus* Jana Grusková (FF UK, Bratislava). Katarzyna Zawilska (IFP WSP, Olsztyn) se v příspěvku *Z polských rukopisov 17. - 18. storočia* zaměřila na problematiku vývoje jazyka. Ludmila Buzássyová (FF UK, Bratislava) přednesla příspěvek *Gramatické myslenie Jána Herkefa v diele Elementa communis Linguae Slavicae*. K využití počítače v oblasti lingvistiky se ve svých referátech vyjádřili Karol Furdík (FEI TU, Košice) - *Pojmové modelovanie* - a Peter Kostelník (FEI TU, Košice) - *Sémantické sítě*. Pavel Brunda (OPS SU, Karviná) pohovořil na didaktické téma *Standardizace hodnocení výsledků cizojazyčné přípravy*. O nové pojetí dotazníků jako podkladu pro překladové slovníky se pokusila Monika Javorská (OPS SU, Karviná) v referátu s názvem *K dotazníku pro terénní výzkum projektu česko-německý a německo-český slovník pro oblast cestovního ruchu (klíčové výrazy země EU)*. Blok příspěvků zakončila Jana Wachtarczyková (JÚLŠ SAV, Bratislava) tématem, kterým navázala na své minulé vystoupení, *Jazyk a dáta II. Lexika v technologicky (počítačovo) sprostředkované komunikaci*.

Ve čtvrtém bloku vystoupila Júlia Beňová (FF UK, Bratislava) s referátem z oblasti řečové kultury *Čo je ešte funkčné*. Oblasti komunikace a komunikačních stereotypů se týkal příspěvek s názvem *O ženách a mužích* Juraje Rusnáka (FF PU, Prešov). Jozef Štefánik (FF UK, Bratislava) zaujal referátem *Optimálne, citlivé, kritické alebo žiadne? S příspěvkem Jazyk reklamy* vystoupil Marcel Oľšiak (FF UKF, Nitra). Jitka Janíková (FF UK, Praha) pohovořila o některých zajímavých námětech a výsledcích dvou fonetických konferencí v příspěvku *14. mezinárodní kongres fonetických věd San Francisco 1999 + Eurospeech 1999 (Svědectví z konferenčních vystoupení)*. Pavla Šmídová (ÚJČ AV ČR, Praha) seznámila posluchače s některými tendencemi v současné tvorbě nových slov v češtině v příspěvku nazvaném *Uplatnění latinských a řeckých komponentů v nových slovech současné češtiny*. Na závěr druhého dne konference vystoupili Eva Sobotková a Hamza Messari (OPS SU, Karviná) a ozřejmili sociokulturní realie v příspěvku *Srovnání podstatných jmen používaných pro označení členů rodiny a příbuzenstva v češtině a arabštině*.

Poslední den konference zahájila Miriam Sitárová (JÚLŠ SAV, Bratislava) příspěvkem *Čo sa nosí...*, ve kterém pohovořila o etymologii slov *sukně, suknice*. Miloslav Vojtech (FF UK, Bratislava) vystoupil s lingvisticko-literárním příspěvkem *Interpretácia básne Bohuslava Tablica Užívání života*. Martina Husáková (ÚJČ AV ČR) se rovněž zaměřila na lingvisticko-literární výzkum a na materiálu próz Zikmunda Wintera zpracovala referát s titulem *Co to byl šteft?* Ladislav Janovec (PedF UK, Praha) pojednal o problematice týkající se autorského jazyka Jaroslava Seiferta v příspěvku *Z autorského slovníku Jaroslava Seiferta. Sémantika barev a jejich použití v tvorbě J. S. Autorského jazyka se týkal i příspěvek Evy Podráské (PedF UK, Praha) Prostor v díle Vladimíra Kómera*. O lingvistické analýze literárního díla pohovořil i Peter Karpinský (FF PU, Prešov) ve vystoupení *Pokus o historickou a jazykovou analýzu díla P.K. Kadáka*. Martina Čemá (PedF UK, Praha) zaměřila svůj příspěvek na problematiku historické mluvnice a její vyučování v příspěvku *Místo historické mluvnice v hodinách češtiny na středních školách v letech 1918 - 1939 a v současnosti*. Po ní vystoupil se svým příspěvkem Viktor Švec (FF UMB, Banská Bystrica). Blok zakončila Maria Nowakowska (Łódź), která zaujala posluchače svým vystoupením na téma *Mená psov v Poľsku a na Slovensku*.

Závěrečný blok celého kolokvia zahájil Jaromír Krško (FHV UMB, Banská Bystrica) referátem *Niekoľko pohľadov na prezývkové vlastné mená*. Marek Lupták (FHV UMB, Banská Bystrica) pohovořil na téma *Nominácia banských diel v okolí Kremnice v slovenskonemeckej jazykovej oblasti*. Katka Balleková (JÚLŠ SAV, Bratislava) pohovořila o výzkumu nářečí v příspěvku *Z nářečovej pradiarskej terminológie*. Oblastí dialektologie se zabýval i Tomáš Bánik (FF UKF, Nitra) v práci *Zo slovenskej dialektológie. Niektoré zanikajúce názvy rastlín a zvierat z oblasti Brezna*. Aneta Košková (JÚLŠ SAV, Bratislava) pojednala o svých výsledcích z výzkumu pronomin v referátu *Neurčitě zamená III*. Radan Kapucián (PedF ZČU, Plzeň) se zaměřil na etymologii toponyma Lhota v příspěvku *Ke vzniku názvu obce Lhota*. Petra Ryšavá přednesla práci ze staroslověnštiny *Sloveso v Životě Konstantinově*. S posledním příspěvkem konference, který účastníkům přiblížil pohled nelingvisty na jazyk, vystoupil Edo Burian (SAV, Bratislava). Své vystoupení nazval *Keď softvérový inžinier objavuje jazyk*.

Kolokvium slavnostně zakončila Mira Nábělková závěrečnou zprávou, poděkováním všem účastníkům a příslibem brzkého vydání sborníků s referáty.

Akce dala účastníkům přehled o nových trendech v lingvistice a jejich výsledcích. Příspěvky vyvolávaly více či méně bouřlivou diskusi, která bude - doufejme - podnětná pro další lingvistická bádání. Ve volných chvílích se našel čas i na procházku po krásném karpatském okolí a posezení u krbu se skleničkou dobrého slovenského vína. Účastníci se rozjížděli s pocitem příjemně a přínosně prožitých dní a se slibem, že se setkají na jubilejním, desátém, kolokviu v roce 2000.

Ladislav Janovec